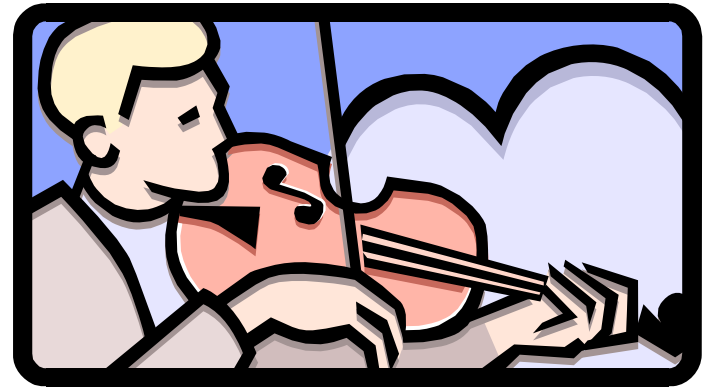

Лобач О.О.

**ТВОРЧІ ПОРТРЕТИ
ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
ПОЛТАВЩИНИ**

Полтава – 2006

Лобач О.О.

***ТВОРЧІ ПОРТРЕТИ
ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
ПОЛТАВЩИНИ***

*Навчально-методичний посібник з курсу
„Методика музичного виховання школярів” для студентів
психолого-педагогічного факультету зі спеціальності 7.010103
–“Педагогіка і методика середньої освіти. Музика.”*

Полтава – 2006

**Лобач О.О. Творчі портрети вчителів музичного мистецтва
Полтавщини:** Навчально-методичний посібник до курсу
„Методика музичного виховання школярів” для студентів
психолого-педагогічного факультету зі спеціальності 7.010103
“Педагогіка і методика середньої освіти. Музика.”. – Полтава:
ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2006.– 78 с.

Рецензенти: кандидат педагогічних наук, доцент, завідувача кафедри музики
Полтавського державного педагогічного університету імені
В.Г.Короленка *Н.В.Сулаєва*

Заслужений працівник культури України, методист відділу
методики виховання Полтавського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти імені
М.В. Остроградського *В.О.Сліпак*

Затверджено вченою радою Полтавського державного
педагогічного університету імені В.Г.Короленка (протокол
№ 13 від 29 червня 2006 року)

Передмова

Актуальне завдання сьогодення – забезпечити гармонійний розвиток особистості. Через мистецтво діти мають прилучатися до найкращих традицій українського народу, до творчої діяльності в усіх сферах художньо-естетичної освіти. Художньо-творча діяльність допомагає розвивати почуття гармонії, пропорції, ритму, звуку, кольору, пластичних форм, уяву, фантазію – усе те, що має значення для світосприймання особистості.

Діяльність на уроках художньо-естетичного напрямку та гурткова робота має бути єдиною у площині забезпечення духовно-творчої орієнтації, надання можливостей кожному учневі розкрити свої здібності, обдарування, своє громадське призначення. Проте вона не повинна бути одноманітною, адже наявність різних типів гуртків та використання різноманітних форм і методів на уроках мистецтва дає змогу кожному педагогічному колективу мати своє оригінальне творче кредо, а кожному вчителю та керівнику – свій власний педагогічний почерк. Тому важливого значення набуває вивчення, узагальнення та систематизація педагогічного досвіду вчителів музичного мистецтва.

Нова Концепція художньо-естетичного виховання, розроблена під керівництвом Л.М. Масол, ґрунтується на краєзнавчому підході, який “дає змогу педагогічним колективам максимально використовувати етнолокальні культурно-мистецькі особливості”, передбачає “опанування культури та мистецтва рідного краю з максимальним використанням виховного потенціалу художньо-естетичного середовища” [49].

Педагогічний досвід учителів музичного мистецтва Полтавщини вивчався у рамках історичного (Л. Бабенко, В. Головець, С. Данишев, В. Жук, Л. Івахненко, А. Кудрицький, Г. Кулик, Л. Ліхіна, В. Мартусь, П. Михайлик, І. Наливайко, Н. Пасько, Р. Пилипчук, В. Ревегук, П. Ротач, О. Супруненко та ін.) і педагогічного краєзнавства (М. Бака, А. Бойко, Л. Євселевський, П. Матвієнко, І. Охріменко, М. Пашко,

І. Передерій, І. Павловський, П. Шемет, В. Шульга). Його узагальнювали у звітній документації та окремих статтях методисти відділу виховання ПОППО (Н. Настенко, В. Сліпак, Л. Тарасовська, В. Тесленко, О. Тимчук), у періодичних виданнях друкувалися окремі матеріали (П. Бондаревський, Л. Безобразова, В. Головець, О. Лобач, І. Лубан, О. Мельник, І. Наливайко, Н. Пузир, Т. Пустовіт, М. Фісун та ін.). Проте педагогічний досвід учителів музичного мистецтва Полтавщини ще ніколи не вивчався і не узагальнювався, що й складає *мету* пропонованого навчально-методичного посібника, на сторінках якого представлені історія становлення та розвитку мистецької освіти на Полтавщині, а також творчі портрети учителів музичного мистецтва загальноосвітніх навчальних закладів №№ 2, 3, 11, 12, 14, 17, 21, 22, 26, 30, 31, а також учителів музики полтавських шкіл 70-80 років ХХ ст. (Нінель Георгіївна Боханько, Зайнаб Сабіривни Улахович).

Зародження мистецької освіти на Полтавщині

На Полтавщині у першій половині XIX ст. об'єктивно склалися сприятливі умови для художньо-естетичного виховання учнівської молоді. До багатьох прогресивних явищ, що позитивно вплинули на досліджуваний процес і в цілому визначили розвиток мистецького життя губернії, належить активна культурно-просвітницька діяльність передової дворянської громадськості. Окрім задоволення власних естетичних потреб і амбіцій, полтавське дворянство ставило своїм завданням підвищити загальний культурно-освітній рівень у регіоні. Особливо активною діяльністю місцевої "поміщицької спільноти" стає із перетворенням Полтави на губернське місто у 1802 році, коли Директором училищ Полтавської губернії було призначено відомого літературного і громадського діяча В. Капніста. Мережа державних приватних навчальних установ Полтавщини у першій половині XIX ст. формується саме за сприяння найвпливовіших осіб губернії (Галаганів, Капністів, Кочубеїв, Репніних, Розумовських). Важливо, що вони не тільки створюють, але й дбають про належний освітній рівень у цих закладах, надаючи естетичному вихованню значної уваги [14, с.45].

М.Д.Маріо зазначає, що провідним естетико-виховним засобом розвитку учнівської молоді і відповідно найбільш поширеною формою музичного мистецтва на Полтавщині у першій половині XIX століття був релігійний спів [22]. Загальновідомо, що Полтавський край завжди відзначався чудовими голосами. Про це свідчить хоча б той факт, що у 1823 р. композитор Д. Бортнянський звернувся з проханням до генерал-губернатора М. Репніна відібрати у Чернігівській та Полтавській губерніях 1-2 хлопчиків із гарними голосами для Придворної Співацької капели. З цією ж метою у 1838 р. до Полтави приїздив М. Глінка. Значний внесок у розвиток мистецтва церковного співу за часів свого генерал-губернаторства здійснив М. Репнін, який у 1817 р., з огляду на відсутність на той час у Полтаві архієрейського хору (полтавські єпископи жили в цей період у Переяславі), запросив із Батурина регента з

метою створення у місті професійного хорового колективу [20].

Крім богослужінь у церкві, релігійний спів традиційно застосовувався у побуті, супроводжуючи народні свята, вірування, обряди і охоплював усі верстви населення. За цих умов, незважаючи на офіційну відсутність мистецьких дисциплін у змісті основних навчальних документів початкової школи, хоровий спів був невід'ємною складовою виховного процесу більшості початкових однокласних та двокласних училищ Полтавщини. У повітових училищах губернії, згідно зі Статутами 1804, 1824 років, окрім церковного співу, обов'язковими були заняття малюванням [5].

У духовних середніх навчальних закладах губернії – Полтавській Слов'янській семінарії (1780 р.) та Полтавському Духовному училищі (1818 р., нині тут міститься сільськогосподарський технікум по вул. Сковороди, 18) – основним видом мистецької діяльності також був хоровий богослужбовий спів. До того ж із 1776 р. Полтавська семінарія існувала як школа півчих при Полтавському Хрестовоздвиженському монастирі. Духовна семінарія була переведена з Переяслава до Полтави у 1862 р. і з 70-х років містилася по вул. Колонійській, 32 – нині головний будинок Аграрної академії по вул. Сковороди, 1/3. Випускниками цього закладу були відомий ліванський письменник і перекладач М. Нуайме, редактор “Полтавських губернських відомостей” П.І.Бодяньський, засновник курорту “Миргород” І.А.Зубковський, письменник Г.І.Маркевич, історики академ. О.І.Левицький, Л.В.Падалка та Г.Г.Філянський, педагог, етнограф, музикант В.О.Щепотьєв, герой громадянської війни М.О.Щорс, головний військовий атаман УНР С.В.Петлюра [27, с. 18].

Відповідно до специфіки і призначення навчальних установ, підпорядкованих духовному відомству, заняття музичним релігійним мистецтвом мало фахову спрямованість і базувалося на професійних засадах. Окрім виконавської майстерності, від вихованців зазначених закладів вимагалось знати музичну теорію, основи диригування та композиції. Завдяки такій всебічній підготовці, учнівські хори виконували

досить складні музичні твори, вражаючи слухачів своєю досконалістю та майстерністю [там само].

До предметів естетичного циклу Полтавської семінарії належали також малювання, риторика, мистецтво поезії, що свідчить про органічне поєднання і використання надбань світської та духовної культур у виховному процесі закладу. Проте церковний хоровий спів був провідною мистецькою дисципліною і вважався найкращим засобом виховання високої моральності та духовності у семінаристів. Така тенденція була характерна і для світських навчальних закладів Полтавщини, адже музично-естетичному вихованню у досліджуваній історичний період, перш за все, був притаманний релігійний характер. Більшість середніх освітніх установ губернії мала свої хори і навіть "домашні церкви" [5; 13; 22].

У ХУІІІ – ХІХ ст. у Полтаві було відкрито, крім початкових шкіл, повітове училище (1799), а з 1806 по 1820 роки вони організовувалися по всій території Полтавщини, чоловіча гімназія (1808), Інститут шляхетних дівчат (1818), школа садівництва (1820), школа чистописців (1823), дещо пізніше – Полтавський кадетський корпус (1840), перші в Україні недільні школи (1858, за деякими даними – у 1860 рік), де навчалися письму, читанню та арифметиці чоловіки й жінки, які працювали, тому відвідували школу у вільний від роботи час, а також жіноче училище Першого розряду (21 серпня 1861 року). На рік раніше була організована Маріїнська жіноча гімназія (нині у цьому будинку маємо Школу мистецтв), а також Єпархіальне жіноче училище (1876). У 1894 році на території Полтавської та Чернігівської губерній діяли 14 народних училищ. У нас працювали О.Я.Кониський, І.С.Нечуй-Левицький, Д.П.Пильчиков [13; 14; 31].

У 1-й Полтавській чоловічій гімназії з мистецьких дисциплін до складу обов'язкових, згідно зі Статутом 1804 р., належало малювання. Окрім цього, "було можливим навчання танців, музики та "тілесних вправ", якщо кількість учнів закладу була достатньою задля утримання цих учителів. Педагогічною радою Полтавської гімназії була прийнята також

постанова, згідно з якою коштом закладу дозволялися оплатити заняття мистецтвами для тих вихованців, які не мали можливості заплатити. За умов насиченості навчальних програм та з метою запобігання перевантаженню учнів у зміст освіти вищезгаданої установи були введені обов'язкові навчальні екскурсії, більшість із яких вирішувала естетико-виховні завдання [27, с.35].

Т.О.Благова підкреслює, що введення художньо-естетичних дисциплін у навчально-виховний процес було характерним для Будинку виховання збіднілих дворян (1805-1841 рр.), що виник за ініціативи генерал-губернатора О. Куракіна для дітей знатних, але зубожілих дворянських родів. За характером навчання школа поєднувала риси цивільної і військової освітніх установ. Керуючи справами зазначеного закладу, В. Капніст "хотів налагодити освітню справу на більш високому рівні" порівняно з іншими типами шкіл. За його проектом, крім загальноосвітніх предметів, було введено викладання артилерії, фортифікації, малювання, архітектури, правознавства. За необхідне вважалося навчання танців, музики, верхової їзди. Іспити у закладі були публічні і проводилися, як правило, під час дворянських з'їздів. Вихованці, таким чином, мали можливість продемонструвати, а викладачі – виявити рівень отриманих знань і вмінь з усіх дисциплін [5].

Предмети мистецького циклу теж входили до екзаменаційних. Упродовж 1810-1835 рр. наглядцем у школі служив І.П. Котляревський, що значно підвищило рівень загальної культури вихованців і визначило рівень естетичного виховання у закладі у цей період. Адже у педагогічній практиці письменник використовував український народнопісенний фольклор, вміння грати на скрипці, свій акторський талант, започаткувавши в школі традицію постановки театральних вистав [5; 13; 17].

За ініціативи В. Кочубея у 1823 р. заснована школа Краснопису, мета якої полягала у підготовці хлопців (переважно тих, що виховувалися у сирітських будинках) до

канцелярської служби. Головним завданням закладу було навчити учнів писати каліграфічно і швидко, і саме цій меті слугували заняття малюванням, які сприяли не лише вихованню, але й мали важливе прикладне значення. Хлопці, які вступали до закладу віком не молодше 10 років, могли навчатися одночасно в гімназії чи повітовому училищі, відвідуючи школу для уроків чистописання і малювання у спеціально відведені години. У 1825 р. малювання було офіційно введене до складу обов'язкових предметів. У зв'язку з цим директор гімназії І. Огнев навіть дозволив вихованцям школи не відвідувати свій заклад у середу й суботу, щоб ці дні були повністю присвячені малюванню. У цьому закладі також був створений відомий у місті хор, який співав у церкві громадської опіки [4].

На початку 40-х рр. у Полтаві виник заклад, що більш нагадував сучасну дошкільну освітню установу – Дитячий притулок, куди приймалися діти "вільних та нижчих чинів" віком від 3 до 10 років, які залишалися вдень без нагляду, у зв'язку з роботою батьків. Організація навчально-виховного процесу в притулку передбачала гармонійний розвиток духовних і фізичних здібностей дітей, про що наголошувалося в "Інструкції занять та основних вимог" для вихователів закладу. Особливе ставлення до виховних завдань, поєднання у процесі навчання різних видів діяльності, заборона фізичних покарань, поширених в інших школах, визначали прогресивний гуманістичний характер закладу. Обов'язковими у навчально-виховному процесі були заняття співами, що ними дозволялося перервати будь-який урок, якщо вчитель помічав послаблення уваги в дітей. Дівчата, крім цього, займалися рукоділлям (кращі дитячі вироби продавались, і виручена сума віддавалася батькам дівчат). Перебування у притулку було безкоштовним, завдяки благодійним внескам міського дворянства. Заклад також існував за рахунок зборів від спектаклів, концертів, лотереї, що проводилися викладачами притулку та інших освітніх установ. Пізніше цей досвід був використаний при відкритті у Полтаві Маріїнського жіночого училища [5].

Виключно важливе місце у досліджуваному процесі належить державним закритим дворянським освітнім установам Полтавщини – Інституту шляхетних дівчат (1818 р.) та Петровському кадетському корпусу (1840 р.). Вони були прикладом особливої навчально-виховної системи, що мала на меті надати вихованцям освіту, "гідну їх дворянського стану і походження", і передбачала широку загальногуманітарну підготовку, однією з головних тенденцій якої вважалася естетизація виховного процесу.

Головна мета Полтавського інституту шляхетних дівчат полягала у "вихованні світських дам, добродійних дружин і корисних матерів сімейств". У зв'язку з цим, навчання у закладі мало виключно гуманітарну спрямованість. Виняткове значення в освіті дівчат надавалося мистецькій підготовці. Зокрема, в одному з розділів Статуту закладу наголошувалося, що "для розвитку естетичних почуттів та з метою виховання дівчат основна увага в інституті приділяється читанню літературних творів, малюванню, співам, музиці й танцям..." [4; 5; 10]. При визначенні обсягу необхідних знань і умінь з кожної загальноосвітньої дисципліни педагогічна рада пансіону орієнтувалася, у першу чергу, на те, що "основна мета освіти жінок полягає у покращенні моральних якостей та вихованні серця". За таких умов предмети художньо-естетичного циклу вважалися необхідним виховним засобом і викладалися упродовж усього періоду навчання. До них належали малювання, каліграфія, церковні та світські співи (переважно італійські), танці та гімнастика. У випускному класі додавалися літературна творчість і декламація. "Жіночі рукоділля і частина домашнього господарства" вважались "особливо поважними" заняттями у процесі виховання майбутніх господинь, тому полтавське дворянство наполягало на їх обов'язковому введенні до складу навчальних дисциплін [15].

Викладання мистецтв поділялося на два курси: перший ("загальний") був обов'язковим для всіх; другий ("спеціальний") – призначений лише для обдарованих вихованок, відповідно до їх індивідуальних можливостей, нахилів і мистецьких

здібностей. Набуті вміння та навички "в науках та витончених мистецтвах" вихованки мали нагоду продемонструвати під час екзаменів, які у першій половині XIX століття були публічними і користувалися популярністю серед полтавської дворянської спільноти [5; 37]. Крім перевірки музичних і танцювальних здібностей дівчат, програмою іспиту передбачалося проведення оглядової виставки учнівських зошитів з малювання, каліграфії та рукоділля.

Про підбір кваліфікованих учителів мистецтв особисто піклувалася засновниця і перша попечителька інституту княгиня В. Репніна. Загалом, ставлення до професійних та особистих якостей викладачів у закладі було особливо вимогливим. Перелік чеснот і добродійностей, регламентованих для викладацького складу закритих дворянських інституцій, вважався запорукою успішного розв'язання освітньо-виховних завдань, у тому числі й естетичних [26, с. 35].

Система освіти Петровського кадетського корпусу, основне призначення якого полягало у "вихованні патріотичних почуттів, шляхетності душі і твердості характеру молодих дворян", не обмежувалася вузькою спеціалізацією, а передбачала ґрунтовну загальну підготовку, частину якої складало вивчення різних мистецтв. Предмети художньо-естетичного циклу (фехтування, гімнастика, танці, рухливі ігри, музика і співи) виходили за межі основних навчальних годин (крім малювання), проте були обов'язковими для усіх вихованців закладу. Постійне перебування кадетів у стінах корпусу забезпечувало чітку організацію занять мистецтвами і серйозне ставлення до них юнаків. Викладачі підтримували заняття тим видом мистецької діяльності, до якого учень виявляв особливий інтерес та природну схильність, надаючи можливість приділити більше навчального часу на його опанування.

Традиційними позакласними заходами були домашні театральні вистави, участь у яких брали не тільки кадати, але й викладачі мистецтв, корпусні офіцери, їхні сім'ї. Репертуар

вистав складався переважно з п'єс І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка. Більшість декорацій та костюмів виготовлялася учнями старших курсів під час позакласних мистецьких занять. Програма танцювально-музичних та літературних вечорів, що також постійно проводилися у закладі, свідчила про досить високий рівень виконавської майстерності як офіцерів, так і кадетів (як правило, старшокурсників). Усі урочисті події закладу обов'язково супроводжувалися виступом учнівського хору, кадетського духового та струнного оркестрів, показом "живих картин" під керівництвом учителів малювання, виконанням складних хореографічних композицій, для участі в яких часто запрошувалися вихованки інституту шляхетних дівчат [5].

Отже, викладацький склад першого десятиліття існування військового інституту (на чолі з генералом В. Святловським) прагнув надати науковій та спеціальній підготовці загальноосвітнє значення, підтримував розвиток мистецьких здібностей учнів і створював сприятливі умови для реалізації естетико-педагогічних завдань. Гуманні традиції в організації освітньо-виховного процесу, започатковані В. Святловським, розвивались у подальші роки існування корпусу. Репутацію зразкового військового навчального закладу в Російській імперії Полтавський кадетський корпус здобув у період, коли його директором був генерал-майор Є. Врангель (1849-1856 рр.). Красномовним є факт, що полтавські кадети перших випусків, за свідченням сучасників, привертати увагу своєю ерудицією, рівнем загальної підготовки, знанням іноземних мов і мистецтв [5; 14; 16].

Т.О.Благова робить висновок, що закриті дворянські інститути Полтавщини стали показником мистецького виховання і започаткували традиції комплексного використання предметів естетичного циклу в організації освітньо-виховного процесу інших середніх навчальних закладів, що виникали в губернії упродовж XIX століття. Високий рівень мистецького виховання в регіоні був можливий, у першу чергу, завдяки професіоналізму викладачів.

Найбільш помітною постаттю серед викладачів музичного мистецтва на Полтавщині у досліджуваний період був чеський педагог, композитор і піаніст Алоїз Венцеславович Єдлічка (1819 – 1894), який з 1848 року протягом 44 років викладав фортепіанну гру і спів у Полтавському інституті шляхетних дівчат, Першій чоловічій гімназії, приватних пансіонах. Він закінчив Празьку консерваторію, був глибоким знавцем музики. Серед його фортепіанних творів доцільно виокремити фантазію "Квітоньки України" та "Спогади про Полтаву", написані на теми українських народних пісень у формі попури [більш детально див. 18].

Право працювати вчителем малювання в освітніх установах мали особи, які отримували спеціальний дозвіл Академії Мистецтв у Петербурзі, згідно з § 15 "Положення про вчителів малювання", розробленого і затвердженого Радою Академії у 1832 році. Відповідне посвідчення видавалося на основі поданих малюнків та складеного іспиту. Крім того, керівництво Київського навчального осередку постійно надсидало прохання направити випускників Академії Мистецтв чи відомих художників працювати в освітніх установах Київської, Полтавської та Чернігівської губерній. Так, тривалий час у полтавських дворянських інститутах малювання та живопис викладали відомі художники, вихованці Академії В Волков та І. Зайцев [більш детально див. 15].

Для викладання танцювального мистецтва, гімнастики та рукоділля у жіночі навчальні заклади, як правило, запрошували досвідчених іноземних педагогів. Поширеною також серед викладачів мистецтв першої половини XIX століття була практика домашнього вчителювання, згідно з постановою Міністерства народної освіти 1834 року [5].

У кінці XIX ст. у Полтаві набуло поширення домашнє музичування в камерних музичних гуртках, зокрема на квартирі генерал-майора у відставці І.Л.Перейми, струнний квартет збирався у лікаря-хірурга О.М.Орловського, професора фізики А.П.Шамкова, дружина якого була чудовою піаністкою, ученицею відомої петербурзької піаністки, професора

Г.М.Єсипової. Двічі на місяць відбувалися квартетні вечора у піаніста І.Г.Ейзлера. Тут утворився камерний ансамбль з музикантів-професіоналів. Але найбільш майстерним було виконання камерного гуртка дочки композитора А.В.Єдлічки Катерини Алоїзівни Зайцевої. До складу цього гуртка входили провідні музиканти Полтави – скрипаль М.З.Волинський, альтист П.Ф.Климентов, віолончеліст М.І.Вонсовський [26, с. 7].

У 1897 році створюється гурток Д.В.Ахшарумова, куди, крім нього, входили піаністка Н.М.Головня, любитель-музикознавець О.М.Лісовський, скрипалі – головний лікар Полтавської губернської земської лікарні Є.В.Святловський та помічник секретаря губернської земської управи Д.С.Пищимуха, а також учасники ансамблю Є.А.Зайцевої – М.З.Волинський і П.Ф.Климентов. Вони не обмежувалися читанням творів з листа, а ґрунтовно вивчали й аналізували кожен твір музичного репертуару.

У Полтаві також діяли так звані садові оркестри, зокрема Р.В.Шюппеля, який виконував розважальну популярну музику, а також В.І.Гебена, організований у 90-х роках. Останній давав платні концерти у Міському саду, до репертуару входили твори Бетховена, Мендельсона, Моцарта, Шуберта [там само, с.8].

Отже, активне залучення молоді до мистецької діяльності було характерною ознакою більшості навчальних закладів Полтавщини ХІХ ст. Предмети художньо-естетичного циклу вважалися дієвим засобом виховання особистості.

Становлення масового музичного виховання на Полтавщині

Народна освіта на Полтавщині поступово поширювалася. На 1864 рік кількість усіх навчальних закладів губернії становила вже 718, де навчалися 18462 учні і забезпечували навчання 1128 учителів. Найбільш поширеною на території Полтавської губернії були школи, де здійснювалася початкова освіта: земські, церковнопарафіяльні (таку назву дістали за статутом 1884 р.), школи грамоти, народні училища (початкові

училища, за статутом 1864 року), приватні, громадські, міністерські, міські та ін. школи.

Поширеними були земські школи, які виникли після реформи 1861 року, спочатку з трирічним, а з 90-х років – чотирирічним терміном навчання. На 1907 рік у губернії було всього 2583 школи, з них земських – 1030. Таке співвідношення залишалося й надалі. Земські школи стояли вище, ніж церковнопарафіяльні та “казенні”. Учителі були більш прогресивні. Викладання велося за такими підручниками, як: “Рідне слово” К.Д. Ушинського, “Азбука” Л.М. Толстого, “Наш друг” М.О. Корфа. Викладалися, крім Закону Божого, російської мови, арифметики, церковні співи. У багатьох сільських школах учні опановували найрізноманітніші ремесла. Школи, які відкривали самі селяни, були безкоштовними [26, с. 9]. На освіту постійне асигнування здійснювали Переяславське, Полтавське і Лубенське земства (1868), а у 1897 році по всій Російській імперії Полтавська губернія за результатами матеріального забезпечення навчальних закладів була на шостому місці.

Поряд із земськими діяли епархіальні школи – церковнопарафіяльні та школи грамоти, які підпорядковувалися парафіяльним училищним радам, місцевим органам училищної ради Синоду. На 1887 рік було 190 (учнів – 5870), 1895 – 339 (12486), кінець 1916 – 961 (56656). Оскільки церковнопарафіяльні школи діяли при парафіях, учні залучалися до церковних обрядів, що зумовлювало досить високий рівень музичного виховання дітей. Невеликі учнівські хори на уроках церковного співу, при наявності підготовлених учителів, виконували, крім обов’язкової програми, твори Д.С.Бортнянського, М.Д.Леонтовича, М.В.Лисенка. В учнів поступово формувався музичний смак, загальна й музична культура. Особливою виконавською майстерністю і співом відзначалися діти Кобеляцького, Кременчуцького, Лубенського, Константиноградського повітів. “Школа без співів – німа школа”, – такий висновок робили інспектори шкіл у своїх звітах [там само, с. 10]. У Кременчуцькому, Переяславському та Прилуцькому

повітах такі школи були безкоштовні, в інших сплачували від 30 копійок до 3 крб. на рік.

Читання та співи у церквах задовольняло більшість неосвічених батьків. Повага та авторитет вчителя (школи) з боку населення нерідко залежали від того, як співають і читають діти під час церковної служби.

До середніх навчальних закладів відносяться гімназії, Полтавський інститут шляхетних дівчат та Полтавський учительський інститут. Вищих навчальних закладів на території губернії до 1917 р. так і не було. На 1916 р. у Полтавській губернії було 34 гімназії та училища різного профілю, в тому числі: 5 реальних (Полтава, Кременчук, Лохвиця, Ромни, Хорол), 6 комерційних (Полтава, Кобеляки, Кременчук, Лохвиця, Переяслав, Ромни), 7 духовних училищ.

У Полтаві діяло 2 чоловічих і 6 жіночих гімназій, у Кременчуці – 2 жіночих, по 1 жіночій та і чоловічій гімназії відкрито у Гадячі, Кобеляках, Константинограді, Лубнах, Миргороді, Золотоноші, Переяславі, Пирятині, у Прилуках – 1 чоловіча та 2 жіночих, чоловіча у Зінькові, жіночі – у Лохвиці, Ромнах та Хоролі [там само, с. 13].

Перша чоловіча гімназія імператора Олександра I благословенного містилася по вул. Остроградського, 4 (зараз це будинок СШ № 3 м. Полтави), друга чоловіча гімназія відкрита 15 (28) вересня 1907 р. на пров. Кірочному в будинку Дворянського пансіону-приюту – нині будинок старого корпусу Полтавського педуніверситету. У 1916 р. тут навчалося 316 чоловік. Випускником гімназії був Ю.В. Кондратюк (О.Г. Шаргей).

Практично щороку в Полтаві відкривалися жіночі гімназії: В.П. Ахшарумової-Бельської (1904), прогімназія з професійним курсом В.Ф. Неукопової (1905), М.П. Павленко (1907), Н.О. Старицької (1908), О.П. Вахніної (1909), В.А. Морозовської (1915).

Варто наголосити, що був дуже високий викладацький склад середніх навчальних закладів Полтавщини, а саме: письменники – Л.І. Боровиковський, І.С. Нечуй-Левицький,

М.Т. Симонов, С.П. Стеблін-Камінський; історики – М.Г. Астряб, О.А. Грановський, В.Л. Василевський, П.І. Бодянський; художники – І.К. Зайцев і В.О. Волков; композитори й музиканти – Г.П. Гладкий, брати А.В. і В.В. Єдлічки, Ф.М. Попадич, П.А. Щуровський.

Викладачі у своїй роботі застосовували різноманітні методи навчання, широко практикувалися позакласні форми роботи (музичні та літературні вечори, вистави, зокрема іноземною мовою, екскурсії), випускалися газети. У всіх середніх навчальних закладах співи були обов'язковими, а в жіночих – ще й танці. Практично всі дореволюційні навчальні заклади губернії мали свої хори.

Музичне виховання на Полтавщині за радянських часів

Основними формами роботи з музичного виховання у першій половині ХХ ст. на Полтавщині були дитячі ігри, шкільний хор, ритмовий (шумовий) оркестр, груповий спів, слухання музики, музичні екскурсії, мистецьке оформлення свят. Розглядаючи ці форми, В.М.Верховинець зазначає, щоб вчителі не відокремлювали теоретичних відомостей від пісенного матеріалу. Закликає до організації ритмового оркестру для виховання у дітей відчуття тембру, ритму, інтонації, нюансування, фразування та форми. Надзвичайно цінною властивістю ритмового оркестру є залучення музично обдарованої молоді, яка через мутацію голосу не може брати участі у хоровій практиці, завдяки постійному поповненню репертуару не перерветься, а навпаки, тільки пошириться їх музична освіта [8].

У 1933 році в селі Яреськи, де відбувалися зйомки фільму “Щорс”, Олександр Довженко сам поставив “Наталку Полтавку” з нагоди відкриття нового сільського клубу. У виставі грали вчителі (Т.П.Соболь Терпилиху, а Г.М.Мацюця – возного), прості дівчата й парубки (Наталку співала Софія Редька). До речі, у виконавця ролі Петра – О.Петренка – виявився настільки чудовий голос і неабиякий талант артиста,

що великий режисер пізніше запрошував його грати у свої фільми [більш детально див. 17].

Але ці роки несуть на собі жахливу печатку політичних репресій, коли викладачів і студентів, вчителів шкіл звинувачували в контрреволюційній націоналістичній діяльності: “Група організувала під виглядом хороших гуртків і інших гуртків бойові групи серед селянства”, “учнів шкіл ця група виховувала в націоналістичному дусі і готувала з них кадри бойових повстанських груп” [цит. за 3, с. 251]. Це справа, за якою проходили 15 полтавських освітян, серед яких були В. Щепотьєв і О. Панкратьєв.

У довоєнному 1940-1941 навчальному році здійснювалося загальне обов’язкове навчання на селі і в містах. В області працювало 1764 школи, з них 943 семирічних і середніх. У них навчалось 334 тисячі дітей шкільного віку [26, с. 44].

На початку 50-х років основна увага приділялася не художньо-естетичному, а трудовому вихованню молодого покоління, тому що необхідно було відбудувати країну: “Особливого розвитку набули гуртки по вивченню автомобіля, трактора, комбайна, сільськогосподарських машин” [9, с. 48].

У 60-ті роки розпочали свою музично-педагогічну діяльність відомі на Полтавщині вчителі В.Г. Алексєєв (СШ № 2), С.Д. Білохвіст (СШ № 25), Н.Г. Боханько (СШ № 6), М.В. Кухта (Кошманівська школа Машівського району), М.І. Мандя (СШ № 3), В.О. Сліпак, В.Г. Тесленко та баг. інших, творчі портрети яких ми подаємо нижче.

З 1982 року у середній школі № 30 м. Полтави за рішенням Міністерства освіти розпочався експеримент з музичного виховання школярів на релятивній основі, розроблений директором Ужгородської школи № 2 З.З. Жофчаком. Ініціатором проведення експерименту була директор школи І.В. Лубан і вчитель музики – Зайнаб Сабирівна Улахович [20; 23].

До методичного об’єднання вчителів музики Полтави, керованого нею, входили Н.М. Горошко (СШ № 6), Т.О. Каліушко (Родько), Л.К. Ковальова (СШ № 27), О.П. Колесник

(СШ № 28), Л.Т. Криворучко (СШ № 12), М.М. Лобач (СШ № 32), брати Миронови (Щербанівська школа), Тамара Олександрівна Макаренко (СШ № 7), Є.Г. Оглоблін (СШ № 19), В.У. Раковський (СШ № 11), Т.О.Ткаченко (СШ № 5), З.М.Тополь (СШ № 29), О.О.Шовкомуд (СШ № 5), Л.А. Шутова (СШ № 2).

У ці роки атестація вчителя музики відбувалася на оглядах художньої самодіяльності, бо одним із реальних шляхів підвищення рівня музично-естетичного розвитку школярів в умовах загальноосвітньої школи було розширення мережі мистецьких гуртків (хори, вокальні й вокально-інструментальні ансамблі, гуртки малих вокальних форм – дуети, тріо, індивідуальна робота з солістами, духові оркестри й оркестри народних інструментів). У Полтаві були відомі хорові колективи СШ № 30 (керівник З.С.Улахович), СШ № 16 (керівник Заслужений працівник культури України Г.С.Калайда), СШ № 5 (керівник О.О.Шовкомуд), на базі якого у 1986 році проходив державний екзамен з диригування перших випускників кафедри музики і співів.

При школах діяли платні музичні гуртки, де дітей вчили грати на різних музичних інструментах (СШ № 29, 30, 32). Вчитель музики вів потужну позакласну музично-виховну роботу (свята, вечори, ранки, клуби любителів музики, тощо), за що одержував додаткову зарплату (9 годин позакласної роботи при повному навантаженні 18/20 годин, відповідно старша й початкова школи).

Існували колективи художньої самодіяльності не лише учнів, але й вчителів. Зокрема, на оглядах звучали вокальні ансамблі та хори вчителів шкіл (найкращим визнавався хор СШ № 30, керований З.С. Улахович), діяв також міський хор вчителів (художній керівник В.Ф. Коваленко). І зараз продовжує функціонувати чоловічий ансамбль вчителів при Карлівському районному будинку культури (художній керівник Швирьов Володимир Олександрович, директор РБК – Рудь Юрій Борисович).

Музичне виховання на Полтавщині в період розбудови незалежної держави

У 1990 році на Полтавщині діяло 1028 денних загальноосвітніх шкіл, де навчалося 216,7 тис. Учнів, працювало 16687 учителів, з них орденами нагороджено 86 освітян, медаллю А.С.Макаренка – 48, знаком “Відмінник народної освіти” – 2381, 49 вчителів мають звання заслужених учителів УРСР [9, с. 49-50].

Характерною особливістю музичного виховання у 1991 – 2004 роки було відродження національної культури, впровадження інноваційних ідей музичного виховання, коли розроблялися авторські програми (зокрема, С.С. Василенко, учитель музики СШ № 6 м. Комсомольська; С.В. Бубнова, вчитель музики СШ № 5 м. Полтави, В.М. Слюсар, вчитель-методист, вчитель музики НВК № 32), оригінальні методики і навіть педагогічні технології, відкривалися гімназичні класи художньо-естетичного профілю та експериментальні майданчики з упровадження авторських концепцій навчання й виховання школярів (експериментальна школа-комплекс № 17 “Вибір” імені М.Г.Неленя м. Кременчука, гімназія м. Комсомольська, Опішнянський коледж мистецтв, тощо).

Вчителеві надавалася свобода вибору змісту й методів музичного виховання учнів, що дало можливість запроваджувати науково обґрунтовані критерії оцінки діяльності вчителя, розробити параметри його професійної атестації, а також проводити широкомасштабні конкурси вчителів, в тому числі й учителів музики.

Коротко зупинимось на результатах конкурсів “Учитель року”. У 1995 році він мав загальний характер, де не визначалися конкретні номінації і вчитель вибирав урок для демонстрації своєї майстерності. Олена Миколаївна Сенік – випускниця кафедри музики та співів ПДПУ імені В.Г.Короленка, вчитель музики СШ № 31 обрала урок музики і перемогла у конкурсі. На наступний рік за таких же умов переможцем стала випускниця нашої кафедри, вчитель початкових класів і музики, вчитель-методист СШ № 37 Олена

Миколаївна Нестеренко, яка продемонструвала урок на своєму класі хлопчиків.

З кінця вісімдесятих років методичне об'єднання вчителів музики поповнилося новими талановитими спеціалістами, а саме: С.В. Бубнова (СШ № 5), В.В. Коротинська (СШ № 6), Л.І. Денисенко (СШ № 7), М.Г. Кулешова (гімназія № 33), Заслужена артистка України, вчитель лицею № 1 Н.С. Мізева, вчитель-методист Н.М. Павлова (гімназія № 31), О.О. Плахотник (СШ № 15), Н. Пономаренко (СШ № 25), В.М.Слюсар (гімназія № 32), А.Спиця (СШ № 34), Л.Л. Халецька і Л. Шимко (гімназія "Здоров'я" № 14), А.В. Хоменко (авторська школа № 37), Л. Шпортко (СШ № 28), Я.П.Ясько (СШ № 16).

Незважаючи на скрутні соціально-політичні й соціально-економічні умови, вчителі музики продовжували самовіддано працювати. У 1991-1992 н.р. у Палаці дитячої та юнацької творчості відбувся міський огляд художньої самодіяльності, де вперше прозвучав український народний хор СШ № 2 (вчитель музики В.Г. Алексеев), прекрасні хорові колективи СШ № 21 (керівник Т.В. Мосіна) і СШ № 32 (керівник В.М. Слюсар).

І.В. Охріменко аналізує огляд-конкурс художньої самодіяльності учнів шкіл Полтавської області "Різдвяні канікули" (1999), який дав можливість переглянути всі постійно діючі колективи художньої самодіяльності учнів. До участі в огляді-конкурсі запрошувалися колективи та окремі виконавці, які працюють у вокальному, інструментальному, хореографічному жанрах. На конкурс також були представлені роботи з декоративно-прикладного мистецтва. Огляд-конкурс проводився у три етапи: районні, зональні, обласний огляди-конкурси. На зональних оглядах найкращими були колективи художньої самодіяльності шкіл міст Миргорода, Комсомольська, Кременчука та Полтави, Гадяцького, Зіньківського, Шишацького, Лубенського, Новосанжарського, Решетилівського, Машівського районів, Крюківського районів. Низький рівень виконання продемонстрували художні колективи Семенівського, Козельщинського, Миргородського, Полтавсь-

кого районів. Котелевський і Чутівський райони не були готові до участі в зональному огляді-конкурсі.

Дипломантами конкурсу стали понад сімдесят художніх колективів і окремих виконавців, які взяли участь у підсумковому концерті, що пройшов на сцені обласного Центру естетичного виховання учнівської молоді. Потрібно відзначити високий рівень майстерності і сценічної культури всіх учасників підсумкового концерту [28].

З метою підвищення науково-методичної підготовки вчителів у 90-ті роки започаткували проведення обласних та міських семінарів-практикумів учителів музики і керівників районних і міських методичних об'єднань вчителів мистецьких дисциплін, тижнів педагогічної майстерності, де показали свої відкриті уроки З.М. Тополь (СШ № 29), О.О. Плахотник (СШ № 15), Н.М. Шміляк (СШ № 6).

У ці ж роки ініціювали проведення педагогічних ярмарок, де можна було придбати друковані праці вчителів (методичні рекомендації, збірники науково-методичних матеріалів, опис педагогічного досвіду, розробки кращих уроків, тощо). На ярмарку педагогічних технологій вчителями музики були представлені авторські збірки пісень, такі як: Володимир Близнюк “На пристані душі” (НВК № 1 м. Гадяча); “Пісні Наталії Васильєвої” (СШ № 17 м. Полтави); “Пісні Тетяни Кравченко” (гімназія № 6 м. Миргорода); двохтомник пісень Володимира Раковського (СШ № 11 м. Полтави) [49]. Не лише пісні публікують учителі музики, але й методичні рекомендації, зокрема “Наполним музикою сердца» О.В. Дяченко і С.В. Дяченко, “Музичний образ” Л.В. Жидельової, “Особистісно орієнтований підхід до формування естетичних нахилів учнів засобами гри” та “Музей одного дня” Л.Л. Халецької, тощо.

Сьогодні на Полтавщині працює 650 учителів музичного мистецтва, їх роботу організовують керівники методичних об'єднань районів і міст [40]. Зокрема, у Полтаві ці обов'язки виконували Н.Г. Боханько, З.С. Улахович, О.О. Лобач, А.В. Хоменко, а останнє десятиріччя – учитель-методист, учитель

музичного мистецтва ліцею № 30 Тетяна Олексіївна Родько. Слід зазначити, що у районних центрах обираються методисти з мистецьких дисциплін (образотворчого мистецтва і музики), які одночасно опікуються методикою викладання фізичної культури і трудового навчання. Такий стан пов'язаний із обмеженням фінансуванням освіти.

Ініціатором проведення обласних семінарів-практикумів керівників методоб'єднань учителів мистецьких дисциплін була методист з музики Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського Ольга Сергіївна Тимчук (“Дисципліни художньо-естетичного циклу як основа естетизації навчального процесу”, листопад, 2002), цю практику продовжила Л.Л. Халецька (“Роль предметів художньо-естетичного циклу в реалізації творчості учнів. Діяльність учителя в підтримці обдарованих дітей”, листопад, 2005 року).

Однією з форм обміну педагогічним досвідом є науково-практичні конференції різного рівня. За ініціативи кафедри музики й співів у жовтні 2002 року було проведено регіональну науково-практичну конференцію “Актуальні проблеми виховання мистецтвом: регіональний аспект», де взяли участь кращі вчителі мистецьких дисциплін. Вони виступили на секційних засіданнях наукового зібрання, обговорили загальні проблеми за «круглим столом». У програмі конференції О.О. Лобач пропонує таблиці майстрів музичної освіти регіону (див. таблицю № 1) [1, с. 22-23].

Таблиця 1

**Кращі вчителі музики середніх навчальних закладів освіти
Полтавщини**

№	Прізвище, ім'я, по-батькові	Місце роботи
1.	Бабич Микола Володимирович	вчитель музики Іванівської ЗОШ Семенівського району
2.	Беліченко Світлана Миколаївна	вчитель музики гімназії м. Комсомольська

3.	Гавриленко Сергій Іванович	Вчитель музики Соснівської школи Гадяцького району
4.	Гетьман Олена Борисівна	вчитель музики школи-ліцею № 6 м. Лубни
5.	Гнатенко Ірина Вікторівна	Керівник методоб'єднання вчителів музики Полтавського району, вчитель Щербанівської школи
6.	Дейнега Л.Г.	Учитель музики НВК № 1 м. Кобеляки
7.	Денисенко Василь Миколайович	вчитель музики НВК № 1 м. Зінькова
8.	Дяченко Сергій Володимирович	вчитель музики загальноосвітньої середньої школи № 17 “Вибір” імені М.Г.Неленя м. Кременчука
9.	Жидельова Лариса Василівна	вчитель музики ЗОШ I – III ступенів № 17 “Вибір” імені М.Г.Неленя м. Кременчука
10.	Зіненко Валерій Вікторович	Учитель музики СШ № 3 м. Карлівки
11.	Істоміна Лариса Леонідівна	вчитель музики школи-родини № 8 м. Кременчука
12.	Коваленко Тетяна Василівна	вчитель музики гімназії № 6 м. Миргорода
13.	Лазаренко Євген Володимирович	вчитель музики Шишацької гімназії
14.	Лобецька Людмила Василівна	вчитель музики Червонозаводської ЗОШ Лохвицького району
15.	Макаренко Ірина Михайлівна	учитель музики Остап'євської середньої школи Велико-Багачансь- кого району
16.	Марченко Ольга Вікторівна	вчитель музики середньої школи № 2 м. Котельви
17.	Мороз Валентина Іванівна	вчитель музики Кобеляцького НВК
18.	Патик Валентина Іванівна	вчитель музики Михайлівської ЗОШ Машівського району
19.	Попович Ольга Миколаївна	вчитель музики школи № 1 Крюківського району м. Кременчука

20.	Радченко Світлана Іванівна	вчитель музики Хорольської школи
21.	Романенко Анжела Михайлівна	Методист з музики Глобинського районного методичного кабінету
22.	Рудкіна Ольга Миколаївна	учитель музики гімназії № 1 м. Гадяча
23.	Рябуха Наталія Іванівна	вчитель музики Новосанжарського НВК
24.	Свіжина Юрій Миколайович	вчитель музики Чутівської ЗОШ
25.	Сова Микола Максимович	вчитель музики Гаївщинської ЗОШ Лохвицького району
26.	Стеценко Марія Дмитрівна	вчитель музики Чорнухінської ЗОШ
27.	Супрун Анатолій Іванович	вчитель музики Михнівської ЗОШ Лубенського району
28.	Хміль Володимир Михайлович	вчитель музики Карлівської СШ № 2
29.	Шевела Тетяна Володимирівна	учитель музики ЗОШ I – III ступенів с. Беяки Семенівського району
30.	Шимка Наталія Петрівна	учитель музики Сарської середньої школи Гадяцького району
31.	Ширінова Алла Петрівна	вчитель музики Артемівської ЗОШ Чутівського району
32.	Явтушенко Світлана Іванівна	вчитель музики Хорольської ЗОШ № 2

У 2001 році вперше відбувся конкурс “Учитель року” саме в номінації “Вчитель музики”. У міському конкурсі взяли участь учитель-методист, учитель музики НВК № 31 Наталія Михайлівна Павлова, вчитель музики гімназії № 21 Мосіна Тетяна Володимирівна, а також учитель вищої категорії, вчитель музики СШ № 17 Васильєва Наталія Григорівна.

Головою журі обласного конкурсу була методист ПОШПО Ольга Сергіївна Тимчук. На конкурс надійшли 9 документів і відеозаписів уроків музики, з яких комісія відібрала лише п’ять учасників, а саме: Коробицька Світлана Едуардівна – вчитель-методист школи-ліцею № 6 м. Лубен,

переможець обласного конкурсу “Учитель року – 2001” і Міжнародного конкурсу вчителів у м. Курську; Фоміна Ольга Вікторівна, вчитель музики гімназії № 5 м. Кременчука; Кононенко Лілія Михайлівна, вчитель музики Шишацької гімназії; переможці полтавського міського конкурсу – Н.М. Павлова і Т.В. Мосіна. Обласний конкурс відбувся на базі гімназії № 33 м. Полтави. Вчителі були вдячні директорів школи Наталії Віталіївні Кікоть і вчителю музики гімназії Н.П. Мироновій за прекрасну організацію конкурсу і музичну підготовку вихованців.

Кожен з учителів відзначався індивідуальною неповторністю: Л.М. Кононенко представила на уроці своїх учнів – переможців Всеукраїнського конкурсу “Слов’янський базарчик”, вразила слухачів глибоким знанням сучасної української естради; О.В. Фоміна здивувала винятковими вокальними даними – широтою діапазону голосу, майстерним володінням різними виконавськими манерами (академічним і автентичним співом, характерним для Сумщини, де вона закінчувала інститут). Світлана Едуардівна Коробицька – широкою художньою ерудицією, глибоким знанням естетико-філософських основ мистецької освіти, інноваційних технологій, які своєрідно модифікуються в її педагогічному досвіді, прекрасним володінням інструментом, тонким відчуттям специфіки кожного виду мистецтва і одночасно їх генетичною спорідненістю.

В обласному конкурсі „Учитель року – 2005” взяли участь і показали високий рівень педагогічної майстерності Кухта Микола Васильович, учитель Кошманівського ЗНЗ-III ст. Машівського району, Кир’якулова Галина Георгіївна – вчитель ЗНЗ № 9 Крюківського району м. Кременчука, Кравченко Катерина Петрівна – вчитель Хорольської гімназії, Філіпас Тетяна Олександрівна вчитель НВК „Хабард ОР – Авнер” Автозаводського району м. Кременчука, Халецька Лілія Леонідівна – вчитель НВО №14 м. Полтави, яка перемогла своїх талановитих колег. Обласний конкурс відбувся на базі СШ

№ 26, де дирекція і вчитель музики Н.М. Шміляк створили щонайкращі умови для його проведення.

Організацією обласних оглядів художньої самодіяльності, узагальненням педагогічного досвіду вчителів музики і підвищенням їхньої кваліфікації опікується Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М.В.Остроградського, де методистами з музики були В.В. Коротинська, заслужений працівник культури України, голова Полтавського обласного відділення музичного товариства України В.О. Сліпак, О.С. Тимчук, В.Г. Тесленко, П.Л. Ярмицька. Зараз ці обов'язки виконує Л.Л. Халецька.

Спеціальні музичні школи відвідують лише 5% дітей області, у зв'язку зі зменшенням фінансування з державного бюджету. Платні гуртки музично-естетичного спрямування при загальноосвітніх школах, які в минулому мали розгалужену мережу, зараз не працюють. Причина загальновідома – недостатнє матеріальне забезпечення. Тому музичне виховання особистості школяра здійснюється у процесі систематичного викладання предметів художньо-естетичного циклу, де вчитель має змогу цілеспрямовано виявляти виховний потенціал мистецтва. У наступному розділі ми представимо творчі біографії вчителів музичного мистецтва Полтави, які дадуть змогу простежити музично-педагогічний почерк кожного з них.

Професійна підготовка вчителів музики на Полтавщині

У 1898 році почали діяти курси вчителів у с. Пісках Лохвицького повіту, маєтку Малій Перещепині Костянтиноградського повіту та в с. Лютецьці Гадяцького повіту. Наступного року курси працювали в Лубнах, Переяславі, Миргороді, Градизьку. Це привело до того, що у вересні 1914 році в Полтаві було відкрито учительський інститут, приміщення було розташоване по вул. Фабриканській, 2 (тепер вул. Балакіна, 10). Він готував в основному вчителів початкових шкіл. У 1916 р. тут навчався лише 51 студент. Серед перших випускників ми знаємо А.С.Макаренка [7; 26].

М.А. Фісун пише, що у вересні 1902 р. в Полтаві почали працювати музичні класи Полтавського відділення Російського музичного товариства, яке було засноване 1 (13) березня 1899 р. Тоді ж прийнято статут товариства та обрано його керівництво. До дирекції товариства увійшли К.О. Балясний (голова дирекції, тодішній полтавський віце-губернатор), Д.В. Ахшарумов та Н.М. Головня (заступники голови дирекції), П.Д. Шкляревич (голова губернської земської управи) і В.П. Трегубов (полтавський міський голова) – справжні шанувальники і знавці музики. З часом склад дирекції змінювався і практично всією діяльністю Товариства керували Д.В. Ахшарумов і Н.М. Головня [47].

Через рік, у вересні 1903 р., музичні класи було реорганізовано в Полтавське музичне училище, засновниками і першими керівниками його стали композитор і диригент Дмитро Володимирович Ахшарумов (директор) та Надія Миколаївна Головня (заступник директора), піаністка, дружина В.Я. Головні – племінника М.В. Гоголя.

Навчальна робота в училищі проводилася за єдиною навчальною програмою спеціальних та обов'язкових музичних предметів музичних училищ Імператорського Російського музичного товариства. Училище мало три відділи: фортепіанний, сольного співу та гри на музичних інструментах (скрипка, альт, віолончель, контрабас, флейта, кларнет, гобой, фагот, труба, валторна, тромбон, туба, ударні інструменти). Перший випуск вихованців відбувся в 1906 р. і аж до Жовтневої революції вони відбувалися регулярно. До речі, в 1906 році викладачем російської мови в училищі працював майбутній перший ректор Полтавського інституту народної освіти В.О. Щепотьев [там само].

Д.В. Ахшарумов був високоосвіченим музикантом, прекрасним скрипалем, солістом і диригентом. Він мріяв створити постійне приміщення для Полтавського музичного училища. Протягом 1914 – 1916 років за проектом полтавського архітектора Т.Я. Гардасевича було споруджено приміщення музучилища з урахуванням звукоізоляції між класними

кабінетами, з двома фойє та чудовим концертним залом на 1200 місць (нині приміщення Полтавського будинку дитячої та юнацької творчості). Було організовано в училищі симфонічний оркестр та оперний клас, яким керував Ф.П. Левицький. Пізніше, в 1919 р., ці два художні колективи Полтавського музучилища обумовили організацію Полтавського театру опери і балету.

Перший концерт у новому концертному залі музучилища відбувся 20 березня (3 квітня) 1916 р. У повоєнні роки училище активізує свою роботу. На честь 50-річчя існування Полтавського музичного училища за значні успіхи у вихованні музичних кадрів училищу присвоєно ім'я М.В. Лисенка.

10 червня 1978 р. у приміщенні музичного училища за ініціативою композитора, фольклориста, етнографа, диригента, педагога, заслуженого працівника культури України, директора училища Михайла Андрійовича Фісуна (1909 – 1994) відкрито Музей «Музична Полтавщина». На вітринах, стендах і планшетах розміщено 2500 унікальних експонатів, а у фондах за браком виставочної площі зберігається ще більше 5000 експонатів [46]. Сьогодні директор музею – заслужений працівник культури України Кучер Віктор Петрович.

Професійна підготовка вчителів музики здійснювалася в Полтавському педагогічному інституті (тепер – університеті). Зокрема, з 1920 по 1933 рік у Полтавському інституті народної освіти була створена кафедра мистецтвознавства, яку очолював В.М. Верховинець. Він викладав курси „Дитячі ігри”, „Мистецтвознавство” (співи й музика) і керував студентським хором. Н.Ю. Дем'янюк уточнює, що в обсязі курсу “Мистецтвознавство” він читав лекції з теорії музики, методики музичного виховання, проводив практичні заняття з гри на музичному інструменті (фортепіано, скрипка), сольфеджіо, диригування, хорового співу. На заняттях з курсу "Дитячі ігри" педагог вивчав зі студентами рухливі музичні ігри і знайомив з методикою їх проведення [8].

У 1922 році він взяв участь у комплексній експедиції науковців Полтавського краєзнавчого музею до села Яреськи на

Полтавщині та записав багато народних ігор і пісень. У 1924 році В.М. Верховинець завершив свою багаторічну роботу над створенням дитячого музично-ігрового репертуару і склав репертуарно-методичний посібник "Весняночка", що стало визначною подією в житті вітчизняної педагогічної науки і музичної практики.

Випускники інституту освіти були закохані у В.М.Верховинця й впроваджували у життя його методику музичного виховання. Вони мали можливість відвідувати з дітьми вистави Полтавського оперного театру, де у партії Петра з "Наталки Полтавки" дебютував Іван Козловський, який працював у нас до 1923 року. Тут на мистецькому небосхилі загорілися зірочки диригента А.Німківського, хормейстера В.Вериківського і О.Свешнікова, режисера М.Петлішенка (брата І.О.Мар'яненка – вчителя І.Козловського і Н.Ужвій). На рубежі 20-30 років у Полтаві діяла Перша пересувна опера Полтави. У 1936 відкрито Український театр музичної драми (тепер імені М.Гоголя) на базі переведеного до Полтави Харківського комсомольського музично-драматичного театру, утвореного з оперної студії. У 1938 році В.Скляренко поставив "Наталку Полтавку", де співала неперевершена виконавиця головної ролі М.Литвиненко-Вольгемут. До речі, у 1912 році вона співала в Полтаві разом з учасниками музично-драматичного гуртка на чолі зі службовцем банку М.Орлом-Степняком у "Просветительном зданнии имени Гоголя", де тепер кінотеатр "Колос".

Після визволення Полтави від німецько-фашистських загарбників 23 вересня 1943 року, уже 27 вересня було підписано наказ про створення Полтавської обласної філармонії. Радіожурналіст (1954 – 2000), керівник Полтавського обласного волонтерського центру Віра Олександрівна Чазова розповідала на засіданні Слов'янського клубу, що "приміщення філармонії було напівзруйноване, холодне, чудом залишився лише зал, але глядачі з радістю відвідували концерти відомого піаніста. Холод був такий, що

доводилося під час пауз накидала пальто на музиканта, щоб він зігрівся і міг грати”.

У 1958 – 1966 у Полтавському педагогічному інституті була знов відкрита кафедра музики і співів, завідувачем якої був М.А.Фісун [6]. Здійснювалася підготовка вчителів мови й літератури та музики.

Рішенням ученої ради Полтавського педагогічного інституту в 1981 році при кафедрі педагогіки і методики початкового навчання було створено секцію музики, куди входили заслужений працівник культури України Григорій Семенович Левченко та п'ять асистентів – П.Т. Лиманський, Г.В. Пужай, Н.М. Зікун, Л.О. Чербінська і Л.В. Курилець. У 1982 році за рішенням ученої ради інституту секцію музики було реорганізовано у кафедру музики і співів. Прийшло нове поповнення – Ж.В. Борщ, М.М. Вовк і О.В. Чепіль [32].

Творчі біографії вчителів музичного мистецтва Полтавщини

Вище ми розкрили процес становлення музичного виховання на Полтавщині у хронологічному порядку. Метою даного розділу є викладення результатів вивчення індивідуального педагогічного досвіду кращих вчителів музики нашого регіону. Кожен з них – неповторна особистість, професіонал високого рівня, має власний стиль викладання музики й виховання особистості на уроках Мистецтва, кожен Учитель пройшов довгий життєвий і професійно-творчий шлях, щоб виробити своє педагогічне кредо. Багато з них продовжують працювати в школах області і формально-схематична, узагальнена розповідь про майстрів музично-педагогічної ниви неетична й недоречна. Це лише перша спроба дослідження регіональних особливостей музичного виховання, тому досвід багатьох учителів не увійшов до даного навчально-методичного посібника – це робота недалекого майбутнього. Нижче ми викладемо матеріал у формі циклу невеличких педагогічних есе, які розташовані в алфавітному порядку.

Алексєв Віктор Григорович (1937 року народження) – “Відмінник освіти України”, “Відмінник освіти СРСР”, нагороджений грамотами Обласного та міського відділів освіти. В 1976 році закінчив Полтавське музичне училище імені М.В. Лисенка по спеціальності “Хорове диригування”. Одержав кваліфікацію диригент хору, вчитель співів у загальноосвітній школі, викладач сольфеджіо в дитячій музичній школі.

Педагогічний стаж розпочався набагато раніше – у 1967 році, коли почав працювати вчителем музики в середній школі №2. За ініціативи Віктора Григоровича тут був зроблений один із перших кабінетів-амфітеатрів. Він проводив безліч відкритих уроків для вчителів музики міста й області, які могли насолоджуватися природним, виразним співом учнів, спостерігати колективну гру дітей на сопілці, хоча тоді ще ні в одній школі такого дива не було. Віктор Григорович переконаний: “На сопілці колись могли грати всі українські діти, сопілка сприяє постановці дихання, активізує й розвиває музичний слух, привчає дітей до звучання багатоголосся, у решті решт – формує вокальну культуру дитини”.

Крім уроків музики, організував вокальний ансамбль «Надія», який був найкращим на міських конкурсах пісні, з допомогою директора школи створив хор «Калинонька» – перший український народний шкільний хор на Полтавщині. Цій школі Віктор Григорович віддав 27 років наполегливої праці, любові до своєї справи і вимогливої любові до дітей.

Його енергії вистачало й на музично-громадську діяльність – участь у чоловічому вокальному ансамблі вчителів, спів у міському хорі вчителів, виступи на методичних об’єднаннях учителів Полтави, відвідування уроків своїх колег і слушні поради педагогам-початківцям щодо удосконалення вокально-хорової роботи на уроках.

У 1994 році перейшов у неповну СШ № 35, а з 1996 року працює вчителем музики в СШ № 22. Віктор Григорович дуже серйозно ставиться до музично-естетичного виховання дітей, тому в усіх навчальних закладах він, в першу чергу, дбає про створення умов для музичної освіти школярів, а це може бути

лише в кабінеті музики. Йому важко було переконувати адміністрацію навчальних закладів у необхідності спеціального кабінету, тому що він володіє баяном, а з цим інструментом “можна ходити по класах”. Як же треба любити свою професію, любити музичне мистецтво, щоб адміністрація повірила в важливість “другорядного предмета”.

У позакласній роботі працює з вокальним ансамблем хлопчиків «Соколята», з вокальним ансамблем дівчаток «Лелеченьки» та з інструментальним ансамблем «Калинова сопілка». На міському огляді художньої самодіяльності 2004-2005 навчального року вокальний ансамбль хлопчиків “Соколята” й інструментальний ансамбль «Калинова сопілка» посіли 4 місце.

Педагогічний стаж роботи В.Г. Алексєєва – 39 років. У різні роки допомагав школам №15, №20, №21, №27, №34. В основі його музично-педагогічної роботи завжди був хоровий спів. Він додержується педагогічного кредо Д.Б.Кабалевського: “Кожен клас – хор”. Багато уваги приділяє одноголосому співу, щоб досягти легкого й виразного звуку, “а багатоголосся – це справа техніки”. Переконаний, що в цьому дуже допомагає спів канонів.

Віктор Григорович продовжує постійно підвищувати свою педагогічну майстерність і на курсах Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, і на засіданнях методичного об’єднання вчителів, і в процесі самоосвіти, коли, низько схиляючись над столом, у котрий раз шукає новий музичний репертуар для вихованців, щоб їх порадувати оригінальною піснею, бо його девіз: “Ніколи не зупинятися!”

Боханько Нінель Георгіївна народилася 5 липня 1930 року в Ромнах Сумської області. Була старшою серед трьох сестер. Мати з восьми років залишилася сиротою і пішла “в люди” працювати нянечкою. Може, тут корені виняткових педагогічних здібностей Нінель Георгіївни? Батько й мати гарно співали, мама грала на балалайці, а батько на гітарі. Музика була частим гостем у родині, тому всі діти одержали

спеціальну музичну освіту (середня сестра Діамара працювала музичним керівником дитячого садочка у Києві).

У перші дні війни батька забрали на фронт, вони з мамою чудом евакуювалися в Мордовію. Одержали три похоронки про те, що батько загинув, але мати не вірила. Серце підказувало, що чоловік живий! Почали шукати. Він лежав у шпиталі в далекому м. Фрунзе, мав 24 поранення. Батько розповідав, що їхню дивізію “кинули під Харковом у м’ясорубку, дали гвинтівку лише кожному третьому, а всі останні мали самі себе в бою забезпечити зброєю. З дивізії залишилося лише 8 чоловік...”

У 1943 повернулися до Ромнів. Довелося жити в комунальній квартирі: “У загальному коридорі жили родина підполковника. Він привіз із собою два піаніно. Для одного інструмента у них не було місця, і сусідка попросила мою маму поставити піаніно в нашій кімнаті. Яке це було щастя! Я сама підбрала пісню “Тонкая рябина” і через два тижні грала її двома руками. Музичної школи не було, півроку походила до однієї жінки, щоб вивчити ноти”.

У Ромнах було дві школи російські, а всі останні – українські. Нінель Георгіївна навчалася у СШ № 4 (зараз це СШ № 2). Незабутні враження залишила по собі вчителька російської мови й літератури – Неоніла Іванівна Омельченко. Вона була дещо екстравагантною жінкою: “Курила “козячу ніжку”, розмовляла низьким, грубим голосом. Але коли починала читати напам’ять всього “Евгенія Онегина” або величезні уривки з творів Льва Толстого, весь клас сидів, затамувавши подих. Ми її дуже любили”. Нінель Георгіївна навчалася в дуже сильному класі – всі закінчили вищі навчальні заклади. Після школи разом з подругою поїхала до Ленінграда, подали документи у целюлозно-промисловий інститут. Поступили, але через три місяці Н.Г.Боханько зрозуміла, що це не її покликання, і знову повернулася додому.

Черняк Микола Абрамович прийняв її на роботу вихователем в дитячий будинок, де вона працювала впродовж року. Нінель Георгіївна згадує: “Це була дивовижна людина!

Він умів створити справжній колектив однодумців. Пізніше був директором СШ № 7, працював за системою А.С.Макаренка. Вчив дітей різних ремесел: шити, столярити, слюсарити. Продавали вироби й заробляли гроші, на які побудували перший в Ромнах гуртожиток для сільських дітей”.

Зустріч з дивовижним учителем визначила подальшу долю Нінель Георгіївни. У 1949 році вона вступає до Воронежського педагогічного інституту на факультет російської філології: “Приміщення інституту було напівзруйноване, відродили лише одне крило, де йшли заняття. Для студентів упродовж року працював Музичний лекторій. Один раз на тиждень приїжджав симфонічний оркестр, звучала справжня класична музика у гарному виконанні, про яку цікаво й доступно розповідала музикознавець. Концерти з року в рік повторювалися, але я не пропускала жодного. Тоді зрозуміла, що справжній шедевр можна слухати все життя й відкривати для себе щось нове й незнане”.

В інституті Нінель Георгіївна вела літературний гурток, ставили п’єси, до яких писала або підбирала музику, про це навіть писали у статті “Музика Боханько”. Студенти-літератори випускали рукописний журнал, де друкувалися їхні вірші, статті, повісті. Влітку разом із сестрою вона працювала в дитячому таборі, де організовували лялькові театри й концерти: “Веселий був час!” Так поступово напрацювався досвід музично-виховної роботи.

У той час необхідно було обов’язково відпрацювати три роки після закінчення інституту. У 1953 році вона одержала направлення в школу с. Нова Криуша Воронежської області, яка загубилася за 60 км від залізниці. Діти скрізь потребують любові й уваги, закохувала їх у рідну мову й літературу, працювала “класною мамою”, тому що інакше не можна назвати людину, для якої клас перетворюється на родину.

Повернулася в Ромни до улюбленого директора М.А.Черняка. Хоча й читала літературу, але музика постійно кликала до себе. Вела ансамбль бандуристів (“Микола Абрамович повірив у мене і купив для школи 16 бандур”) в

основному українських народних пісень, організувала хор, трьохголосний вокальний ансамбль, співала в хорі Будинку культури, грала в драматичному гуртку. Але весь час відчувала, що не вистачає музичної освіти, тому поступила до вечірньої музичної школи для дорослих. Дивуєшся, як можна було все встигати!? Перевіряти зошити, доглядати за маленькою дитиною, читати всі новинки літератури, якої було багато в часи “хрущовської відлиг”, проводити семінари для вчителів початкових класів школи, щоб вони могли грамотно вести уроки музики й не “втрачати вчительські копійки за чотири години на місяць”.

У ті часи у школі музику викладали до 10 класу включно. Розуміла, що не вистачає музичних знань і поступила до Сумського музичного технікуму на диригентсько-хорове відділення (1963 – 1968). Нінель Георгіївна згадує: “Музичну літературу у нас викладала надзвичайна людина – Валентин Володимирович Дубравін. Він був сліпим, нещастя сталося під час навчання в консерваторії. Ми були вражені його ерудицією. Він дуже цікаво розповідав про кожний напрям музичного мистецтва, історичну епоху, кожного композитора, все супроводжував музичними ілюстраціями на фортепіано. Виконання було бездоганним! Є кого наслідувати!”

На початку 60 років разом із чоловіком, зараз відомим письменником Полтавщини Володимиром Пилиповичем Карпенком, переїхали до Полтави. Рік працювала в СШ № 13, а впродовж останніх 20 років – учителем музики СШ № 6. Переконала директора М.Єрмакову зробити в школі кабінет музики, щоб діти приходили до вчителя як “в інший, небуденний світ, який починається з музики, з музичного вітання, занурення у світ незбагнених почуттів, і закінчується музикою, бо діти з жалем прощаються на весь тиждень з високим мистецтвом”. Шефи подарували фортепіано, виписала портрети композиторів, платівки з фонохрестоматією для загальноосвітньої школи.

Н.Г. Боханько стала знаним і шанованим на Полтавщині вчителем. Керувала методичним об’єднанням вчителів міста, її

уроки відвідували не лише колеги, вчителі музики області, які проходили курси підвищення кваліфікації, але й всі, хто бажав – студенти педагогічного інституту, батьки дітей, вчителі інших дисциплін, заступники директорів шкіл міста і директори, інспектори обласного й міського відділень освіти... Двері були відкриті для всіх у будь-який час, тому що Нінель Георгіївна дуже хотіла, щоб відбулася зустріч людини з Музикою. Вона давала відкриті уроки не лише на своїх вихованцях, але в інших школах міста й Полтавського району, бо знала, що лише на власному прикладі можна показати невичерпні можливості Уроку Мистецтва.

Нінель Георгіївна посміхається, згадуючи дещо кумедну історію з присвоєнням їй звання: “Вирішили мені дати звання “Старший учитель”. Валерій Григорович Тесленко тоді працював методистом з музики Полтавського обласного інституту підвищення кваліфікації вчителів, відвідав 40 моїх уроків, щоб узагальнити досвід роботи, випустив плакат про мене. Але за якимись правилами, необхідно було написати 40 конспектів відкритих уроків музики. У мене просто не було на це часу. Я їх ніколи не писала, тому що не повторювала жодного уроку, бо кожен клас різний і працювати з ним необхідно інакше, а конспект завжди обмежує. Я сказала: “Приходьте і дивіться”.

Наш директор Бертовська після відвідування уроку висловила мені своє захоплення, а в райвно все одно потрібні папірці. Викликали мого чоловіка, щоб він вплинув на мене, а він каже: “Якщо вона це зробить, я її не поважатиму”. Не вийшло – ми з ним однодумці.

1978 рік, традиційна серпнева педагогічна конференція, мене запрошують до президії. Несподівано вручають посвідчення “Старший учитель”, читають на мою честь вірші. ЯК?! Виявляється, коли затверджували мою кандидатуру в обласному управлінні освітою, у жодного члена зібрання це не викликало заперечень, бо знали мене як вчителя, були на моїх уроках, були батьками моїх учнів...”

У 1984 році Н.Г. Боханько по сумісництву викладала

методику музичного виховання в Полтавському педінституті для студентів першого випуску кафедри музики і співів. Вона не здивувалася, коли в аудиторії інституту зустрілася зі своєю ученицею Суздалевою Ольгою (тепер О.А.Федій – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і дефектології нашого університету). Невтомна Нінель Георгіївна паралельно працювала лектором у Полтавському музичному лекторії при полтавському відділенні Всеукраїнського музичного товариства, розповідала про улюблене музичне мистецтво робітникам підприємств Полтави, виступала у лікарнях і бібліотеках...

Після пенсії Нінель Георгіївна продовжила свою трудову діяльність у Горбанівській сільській школі, “старенькій попівській хатинці”, де в бібліотеці стояло розбите фортепіано, ніби за вікнами не третє тисячоліття, а “кам’яний вік”, про який написав роман її чоловік... Знов переконання в необхідності створення кабінету музики, знов його обладнання, виготовлення дитячих музичних інструментів. Про її роботу писала М.Зелень у газеті “Село полтавське”: “На своїх співучих уроках вчителька відкрила для дітей не тільки захоплюючий і чарівний світ музики, красу і гармонію звуків, а головне – вчила завжди бути Людиною” [14, с. 9].

Нінель Георгіївна бачила урок музики як урок високої моральності, духовності і душевної витонченості, бо переконана, що ніщо так не впливає на почуття дитини як музика, і ніколи не шкодує, що “проміняла провідний предмет – мову й літературу – на “несерйозні” співи”. Для дорослих і дітей вона пише нові пісні, які поєдналися у збірках “Не відцвітай, кохання” і “Струни двох сердець”. Як композитор, вона обрала символічний псевдонім – Нелі Щедрик, бо все життя дарує людям багатство свого щедрого й глибокого Серця.

Васильєва Наталія Григорівна – вчитель музичного мистецтва Полтавської СШ № 17. Навчалася в Білорусії у м. Гомель. Закінчила Гомельське музичне училище зі спеціальності «Теорія музики». У 1982 році закінчила Мінський інститут культури як «Керівник самодіяльного хору».

Загальний педагогічний стаж роботи 28 років. У сімнадцятій школі працює 14 років.

Викладає музику з першого по восьмий клас. Працює за інноваційною програмою “Мистецтво”, створену колективом авторів під керівництвом Л.М. Масол. На її думку, програма дуже цікава, тому що ґрунтується на інтегрованому підході до музичного виховання школярів.

Наталія Григорівна створила в школі кабінет музики, обладнаний портретами композиторів, письменників і поетів, дитячими музичними інструментами, програвачем, дидактичними матеріалами (зокрема, тут є плакати музичних інструментів, зібрання учнівських рефератів), фонотекою. Разом з чоловіком зробили куточок «Символи України».

На уроках учитель-майстер застосовує проблемно-пошукові методи, метод інтеграції різних видів мистецтв. Наприклад, дітям дається завдання створити малюнки за сюжетом певного музичного твору і виходить пісня в картинках («Пісня про Полтаву»). Учні закріплюють матеріал у вигляді ребусів, кросвордів. Наталія Григорівна заохочує школярів до дослідницько-пошукової діяльності, результатом якої є музичні повідомлення й доповіді, реферати про творчість улюблених виконавців, композиторів, виконавські колективи, популярні групи, тощо.

Н.Г. Васильєва брала участь у міському конкурсі “Учитель року-2000” в номінації “Учитель музики”, де стала лауреатом. Вона справила на комісію незабутні враження на відкритому уроці музики, на якому була створена романтична атмосфера початку ХІХ століття: свічки, вишукана серветка з білими лайковими рукавичками, які дещо недбало звисали з кришки фортепіано, ніби на бал тільки-но завітав Михайло Глинка, щоб запропонувати товариству новий “Вальс-фантазію”. Демонструючи своє хобі, Наталія Григорівна пригостила колег і комісію дивовижним тортом, зробленим за власним рецептом і прикрашеним солодким скрипічним ключем, бо для неї Музика – натхнення і насолода.

Наталія Григорівна – композитор, автор декількох збірок

авторських пісень, відомих у Полтаві. Вона співпрацює з Марійкою Бойко, на вірші якої написала пісні «Зоря на долоні» й «Кроки до матері».

Вокальні мініатюри талановитого педагога звучать не лише на уроках, але й у різноманітній позакласній музично-виховній роботі. Її першими виконавцями є учасники гуртка «Вокально-хоровий спів», учні 7-10 класів хору «Соняшник», учні початкової школи хору «Зернятко». Наталія Григорівна проводить індивідуальну роботу з обдарованими дітьми-солістами.

Н.Г.Васильєва пишається досягненнями своїх вихованців: хор «Соняшник» посів I місце у місті серед гуртків художньої самодіяльності «Веселка України»; учениця Таня Безпалько – Дипломант Республіканського конкурсу «На крилах надії» (2005 р.); Кириченко дипломант програми «Квадрат -У»; Анатолій Кривошاپко – учень 8 класу нагороджений грамотою за краще виконання пісень Великої Вітчизняної Війни; Семзюк Євгенія має грамоту за II місце у конкурсі вокалістів за виконання пісні «Заря на ладони».

Методичні розробки відкритих уроків музики Н.Г.Васильєвої як зразкові зберігаються в методичному фонді кафедри музики ПДПУ імені В.Г.Короленка, саме на них студенти вчать професійно-методичної майстерності. Методичну розробку уроку музики на тему „Музика серйозна і легка” для 8 класу здано до друку в журнал "Постметодика", у пресі публікуються пісні педагога-композитора – «Школа-Берегиня» на слова Олександровської, «Бабусина молитва» на слова Зева.

I співатиме сімнадцята школа, і обходитимуть її покультурні негаразди, доки дзвенітиме в душах її вихованців сріблясто-чистий голос учителя-творця, вчителя-майстра, вчителя-інтелігента – Наталії Григорівни Васильєвої.

Є в нашій області школа, де „Музична вітальня” – явище звичне вже протягом десяти років. Це загальноосвітня школа „Вибір” № 17 імені М.Г. Неленя м. Кременчука, де працює вчителем музики організатор і ведучий „Музичної

вітальні" *Дяченко Сергій Володимирович*. Ця школа – унікальна. Тут діти мають змогу вибрати будь-який модуль із інформаційно-навчального, художньо-естетичного, спортивного, технічно-прикладного блоків, яким керують досвідчені й закохані у свою роботу педагоги. Розробив і втілює у життя інноваційну педагогічну технологію „Вибір" директор школи Володимир Олександрович Логвін.

Сергій Володимирович Дяченко здобув музичну освіту на фортепіанному відділенні Полтавського музичного училища імені М.В. Лисенка, яке закінчив з відзнакою у 1983 році (клас викладача Л.М. Смирнової). Потім – навчання у Полтавському педінституті та одночасна робота вчителем музики в СШ №17 (з 1987 року).

Зараз С.В.Дяченко – вчитель вищої категорії, вчитель-методист (2003 р.). За багаторічну творчу роботу нагороджений Дипломом управління освіти Полтавської облдержадміністрації, грамотами й дипломами. Крім двічі перевиданої книги „Наповним музикою серця", вчитель друкувався в журналі „Імідж сучасного педагога", де опубліковано сценарій “Музичної вітальні” „Життя Ісуса Христа".

У 2001 році на базі СШ №17 був проведений обласний семінар-практикум для вчителів музики, де Дяченко поділився з колегами досвідом організації та проведення „Музичної вітальні": „Ідея створення „Музичної вітальні" виникла у нас з Оленою Вадимівною зразу ж після закінчення Полтавського музучилища. Під час навчання ми мали змогу слухати видатних виконавців того часу: Лазаря Бермана, Павла Серебрякова, Ігоря Жукова, Богодара Которовича та ін. Вже тоді я замислився, чому концерти відвідують одні й ті ж люди? Чому до класичної музики байдужа більшість людей? В якій формі донести класичну музику, щоб навіть непідготовленому слухачеві було цікаво? Ми вирішили, що має бути емоційна й цікава розповідь про життя композитора, його епоху, оточення, думки, почуття, які втілювалися в його музиці. Обов'язковою умовою вечорів

музики в нашій „Музичній вітальні" стало „живе" виконання музичних творів.

Дякуючи підтримці адміністрації школи на чолі з директором В.О. Логвіним, нам вдалося залучити до співпраці самодіяльних та професійних музикантів. Із захопленням вітали слухачі міський ансамбль скрипалів під керівництвом В.П. Біленької та ансамбль віолончелістів. Фортепіанні твори блискуче виконують вчитель СШ №17 О.В. Дяченко та викладач ДМШ №1 Н.А. Соболевська. Дует викладачів у складі Л.А. Васеніної (віолончель) та Т.І. Нефьодової (фортепіано) вирізняється високим професіоналізмом та експресивністю виконання. Вокальна музика представлена дуже широким колом виконавців, серед яких стали улюбленцями публіки наша випускниця Євгенія Іванова (тепер викладач естрадного співу Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова в Києві) та О. Алексєєва (керівник вокальної студії Міського палацу культури імені Петровського, випускниця вокального відділення Мінської консерваторії)".

Починалися засідання „Музичної вітальні" з програм, розрахованих на дорослу аудиторію: старшокласників, педагогів, батьків, громадськість міста. Про місце і дату проведення чергової „Музичної вітальні" оголошували міські радіостанції. На концерти приходили слухачі не тільки з мікрорайону „Молодіжний", де розташована СШ №17, а з інших районів міста. Так зросла кількість прихильників „вітальні" з 30 на першому засіданні до 100.

Серед слухачів було багато дітей середнього шкільного віку. Їх зацікавленість музичними вечорами спонукала авторів до створення спеціальних програми для цієї категорії слухачів. Дуже вдало „Музична вітальня" для дітей ввійшла до естетично-художнього блоку системи „Вибір", хоча учні інших модулів також відвідують наші засідання. Для цих слухачів розроблений тематичний план програм на два роки.

За два роки керівники намагаються виховати у дітей музичний смак, культуру сприйняття музики, любов до живого спілкування з виконавцями, культуру поведінки на концерті. Діти користуються маленькими програмами, де вказані твори, які звучатимуть на концерті. Тут вони відмічають ті, які найбільш сподобались, а в кінці року з цих творів складалася програма заключного концерту. Сергій Володимирович, спілкуючись з дітьми, помітив, що за два роки вони стали культурними слухачами, які мають свою думку про твір і виконавців, з нетерпінням чекають нових зустрічей з музикою, що, безумовно, радує вчителя.

Тематика вечорів „Музичної вітальні” різноманітна, її можна розділити на два блоки: перший – програми для дорослої аудиторії; другий – цикл програм для учнів середніх класів. Вони різняться репертуаром, тематикою, манерою й змістом викладення матеріалу (в програмах для дорослих він більш філософський, акцентується увага на глибинних витоках творчості; програма для дітей – своєрідна „абетка” мистецтва). План проведення „Музичних віталень” обов'язково включається в загальношкільний план позакласних заходів, враховується навантаження дітей упродовж року, координується з можливостями виконавців.

У програмах, присвячених творчості одного композитора (Й.С. Бах, Л. Бетховен, С. Рахманінов, В. Моцарт, В. Мусоргський, П. Чайковський, Ф. Шопен) Сергію Володимировичу цікава, перш за все, людина, філософія життя, яку вона сповідує. Педагогові притаманна емоційність викладення матеріалу, ретельне відпрацювання загальної драматургії програми. Слухач не помічає, де закінчується слово і починається музика – наскільки цілісно сприймається все дійство. Сергію Володимировичу вдається так розповісти про життя митця і його творчість, що композитор стає ніби знайомою й рідною людиною, хоча слухач міг перший раз в житті завітати на концерт класичної музики.

Дуже багато програм подобаються слухачам і автори їх повторюють, зокрема програми, присвячені романсу та опері.

Студентка Л.В. Степанова дивується: “Романси завжди були популярні, а опера!? Я була дуже здивована, адже у Кременчуці немає свого театру і опера як жанр мешканцям незнайома. По-друге, арії з опери досить складні і потребують високої виконавської майстерності, вокальної техніки, гарного ансамблю вокаліста й концертмейстера, розуміння загальної драматургії опери.

З музичною стороною програми блискуче впорались О. Алексєєва та О.В. Дяченко. А Сергій Володимирович так підвів слухачів до сприйняття музики, що вони прониклися долею і переживаннями героїв. Йому вдалося за короткий час показати роль в опері художника, режисера, диригента; зупинитися на специфіці написання оперного спектаклю, згадати видатних виконавців”.

Науково-методична проблема, над якою працює С.В. Дяченко – „Сприйняття музики на уроках і позакласних заходах" є найголовнішим напрямком його роботи. На уроках діти знайомляться з культурним надбанням багатонаціональної України та світового мистецтва. Сергій Володимирович навчає учнів розуміти музику, контролює й спрямовує спілкування учнів з мистецтвом. На його уроках панує педагогіка співробітництва, творча атмосфера, які приносять вчителю й учням радість спільної творчості.

Кухта Микола Васильович (23 травня 1943 року) – учитель за покликанням. У характеристиці-рекомендації дирекції школи на обласний конкурс “Учитель року-2006” читаємо: “Микола Васильович має високу науково-теоретичну підготовку, глибокі знання з основ педагогіки, дидактики, теорії виховання та вікової психології. Виявляє високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, володіє сучасними педагогічними технологіями, значну увагу приділяє розвитку музичної культури та художньо-творчих здібностей учнів, вихованню їх інтелекту й любові до мистецтва”.

Кожен його урок – це цілісний урок Мистецтва, нев'янучою окрасою якого є музична творчість українського народу. У методичному арсеналі вчителя є уроки різних типів –

домінантні та синтетичні, уроки хорового співу та слухання музики, нетрадиційні уроки – уроки-симфонії, уроки-концерти. На своїх уроках Микола Васильович створює атмосферу творчої зацікавленості, розвиває індивідуальні здібності учнів до співу, музикування, вчить володіти веселковими фарбами голосу, виховує художній смак, навчає розмірковувати про почуту музику, самостійно робити висновки і узагальнення.

Враховуючи вікові особливості учнів, учитель широко використовує різні види музичної діяльності в ігровій формі. В молодших класах це – дитячі лічилки, забавлянки, скоромовки, музично-ритмічні й танцювальні рухи (плескання, крокування, притупи). На уроках музики в основній школі використовує акровірші, загадки, ребуси, кросворди, ігри. Вищим етапом дитячої творчості вважає створення учнями музичних імпровізацій.

Учитель забезпечує високу результативність своєї праці. Кожен клас – це дво- та трьохголосні хори – той ідеал, до якого прагне майстер. Любов до дивосвіту пісні, танцю, музики непокоять Миколу Васильовича щохвилини. Через його співочу душу пройшло не одне покоління односельців, дітлахів, які змінювали своїх дідусів і бабусь, мам і тат у знаменитому на всю Україну народному хорі "Хлібодари" Кошманівського сільського будинку культури. На районному огляді-конкурсі "Роде наш красний" М.В. Кухта разом зі своєю сім'єю завоював головний приз.

Микола Васильович постійно підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру. Він незмінний керівник районного методичного об'єднання вчителів музики, щедро ділиться своїм досвідом, дає відкриті уроки. Ретельно вивчався його педагогічний досвід з проблеми "Розвиток творчих здібностей учнів на уроках музики" і зараз упроваджується в практичну діяльність учителів району.

Багаторічна праця вчителя не залишилася не поміченою. Серед його нагород - орден "Знак Пошани" (1981), Почесна

грамота Міністерства культури СРСР і ЦК профспілки працівників культури, Почесна грамота Кабінету Міністрів України з врученням нагрудного знака (1999), Почесна грамота Міністерства культури і мистецтв України (2003), Диплом управління освіти Полтавської облдержадміністрації як керівникові районного методичного об'єднання вчителів музики (1993-1994), Диплом Всеукраїнського фестивалю народних хорів імені П.Демуцького (1998) і ще понад двадцять різноманітних нагород. Микола Васильович Кухта – Лауреат Першого й Другого Всесоюзних фестивалів самодіяльної художньої творчості трудящих (1976, 1987).

Завдяки таким рисам, як вимогливість до себе й інших, шляхетність, широка ерудиція, любов до дітей і музики, професіоналізм, педагог, поет і композитор Микола Васильович Кухта має бездоганний авторитет серед колег, учнів і батьків.

Вчитель музики школи №3 м. Полтави **Мандя Марія Ізраїлівна** навчалася в Полтавській музичній школі на вокально-хормейстерському відділі. У 1970 році закінчила філологічний факультет Полтавського педагогічний інститут імені В.Г.Короленка за спеціальністю "Російська мова і література". За дипломом – вчитель російської мови і літератури, а за покликанням – учитель Мистецтва.

Вчителем музики почала працювати в середній школі № 3 м. Полтави у 1957 році, ще в той час, коли була студенткою вечірньої музичної школи. Навіть важко собі уявити, що Марія Ізраїлівна працює в одній школі 49 років!!! Скільки вдячних учнів розпорошило життя по всьому світові? Скільки кілометрів пододала вчителька, щодня їдучи до школи в будь-яку погоду? На скільки сходинок піднялася вона до фортепіано на сцені актової зали, коли проводила там уроки музики? Марія Ізраїлівна паралельно читала російську мову і літературу, але ніколи не зраджувала музиці, завжди було хоча б декілька годин "для душі".

Марія Ізраїлівна звикла до складних умов переповненої спеціальної школи з англійською мовою викладання: "В актовому залі є все необхідне обладнання для проведення

уроків музики: фортепіано, програвач, платівки, наочні посібники, стіл, дошка...” Додамо: головне – є вчитель з дивовижним голосом, дзвінким, молодим, енергійним, високо-чистим, до якого так і хочеться притулитися, так і хочеться дітям заспівати так, як Марія Ізраїлівна. Вона мудро посміхається: “Колись був голос... Коли співала “Пісню Наталки” з опери Миколи Лисенка, чути було на весь центр. Люди приходили під вікна школи послухати”.

М.І.Мандя завжди працювала за своєю системою, за своєю авторською програмою, бо цікавилася новинками науково-методичної літератури, новими методами та прийомами, але не поспішала застосовувати їх у своїй роботі. Наприклад, повірила в музичне виховання школярів на релятивній основі, бо воно допомагає у подоланні інтонаційних труднощів, і включила відносну сольмізацію у свою систему. Вважає, що діти мають бути музично грамотними, добре знати, любити й розуміти класичну музику як вітчизняну, так і зарубіжну, в молодших класах виховуватися в основному на українській пісні, а в основній школі вчитель поступово збагачує пісенний репертуар.

Марія Ізраїлівна викладає в 2-х, 4-х та 7-х класах. Навантаження – 9 годин. Раніше вела три хори – 1-3 класів, 4-7 класів і 8-11 класів, які неодноразово були переможцями на міських і обласних оглядах художньої самодіяльності. Але в зв'язку з тим, що сьогодні діти дуже навантажені на уроках, а в старших класах відвідують додаткові заняття і курси, зараз має вокальні ансамблі, працює з солістами.

М.І. Мандя веде всю позакласну музично-виховну роботу в школі. Має багато оригінальних сценаріїв різноманітних заходів, які передала в обласну дитячу бібліотеку в кабінет естетичного виховання, щоб ними могли користуватися колеги, студенти, учні.

Найголовнішим педагогічним досягненням вважає те, що понад 100 її учнів стали професійними музикантами, закінчили музичні училища, педагогічні інститути, інститути культури і консерваторії. Наприклад, Дзюба Ганна закінчила спочатку

Полтавське музичне училище імені М.В.Лисенка, потім Київську консерваторію імені П.І.Чайковського, захистила кандидатську дисертацію з музикознавства і сьогодні викладає в Національній музичній академії.

...Стоїть на зупинці тролейбуса жінка з виразними й розумними, вимогливими й уважними надзвичайно красивими великими очима, і знов спішить на зустріч із учнями, з дітьми своїх учнів... Ні, не обірветься тендітна нитка поколінь, бо тримає її в руках Учитель із серцем Аріадни.

Досвід роботи вчителя музики середньої школи №21 *Мосіної Тетяни Володимирівни* в галузі музичної педагогіки нараховує 25 років. “Якщо педагогіка, за словами К.Д.Ушинського, – це мистецтво, то музична педагогіка – це мистецтво у квадраті”, – вважає Тетяна Володимирівна. За її словами: „Основне завдання музичного виховання – прищепити любов та інтерес до серйозного музичного мистецтва, навчити свідомо й емоційно слухати музику”.

На уроках музики вона використовує різні програми, різні форми роботи й дійшла висновку, що найбільш прийнятними є традиційні види музичної діяльності: слухання музики; музична грамота – елементарна теорія музики з елементами сольфеджування; хоровий спів. Послідовність цих форм-діяльності може змінюватися в залежності від їх змісту: чим складніше матеріал, тим більше часу й уваги він потребує.

Вона переконана, що уроки музики повинні не "проводитися", а "показуватися" як вистава. З величезною повагою ставиться до вчителів, які вміють "горіти", до вчителів-артистів. Урок, "зіграний" таким учителем-артистом, обов'язково дасть прекрасні результати, западе в душу дитини.

Свої уроки пТетяна Володимирівна проводить емоційно, на одному диханні, в чому комісія конкурсу “Вчитель року-2001” переконалася на її відкритих уроках. Здавалося, не було ні одної пісні й романсу XIX – XX ст., якої б учителька не знала. Розповіді про Гріга й Паганіні перетворилися на справжнє диво музичного театру одного талановитого актора, відоме перетворювалося на ніколи нечуване й невідоме. Робота

з нотним текстом була настільки винахідливою, що діти свято вірили у свої вичерпні знання нотної грамоти, хоча, можливо, багато з них перший раз сольфеджували. Пісня вчилася невимушено й легко, як у чарівної Феї відомої казки "Попелюшка": "... а рози виростут сами"...

Далі ми надамо слово Тетяні Володимирівні: "Перші бесіди про серйозну музику повинні починатися з засобів музичної виразності. Це ключ до всіх наступних уроків. Я повинна змусити учня замислитися над тим, ЩО виражає музика і ЯК. Можна запропонувати учням такий план аналізу мелодії: 1. Діапазон: визначити найвищий і найнижчий звук мелодії, поміркувати, чому саме такий діапазон (розмах почуттів чи стриманість, широта або щільність простору); 2. Напрямок руху мелодії (вгору, вниз, до кульмінації, від кульмінації, і у зв'язку з цим, зростання напруження або ослаблення, підйом почуття або спад, надія або розпач тощо); 3. Співвідношення плавності руху й стрибків. З цікавістю діти креслять графіку мелодії, що допомагає загострити слух; 4. Ладове забарвлення (мажор, мінор); 5. Ритм; 6. Темп.

Щоб почути і зрозуміти музику потрібно не просто слухати, а треба вслуховуватися в неї. Людина, котра вміє вслуховуватися – відчуває яскравіше, вона сприймає музику душею і серцем. На моїх уроках ми часто слухаємо музику з заплющеними очима, поклавши голови на парти. Іноді слухаємо при свічках. Мені здається, що так дітям легше досягти контакту з музикою. По закінченні звучання ми намагаємося охарактеризувати твір. Зазвичай, діти кажуть "сумна" або "весела" музика, тому я спеціально пропоную різні епітети і прошу вибрати з них ті, які краще розкривають емоційний зміст твору. Діти люблять, коли на уроках ми проводимо вікторини.

Я кажу дітям, що музика жива, у ній б'ється серце. Якщо музика жива, до неї треба ставитися як до друга, треба вміти її почути, відчути, інакше вона нічого не розповість. Іноді необхідно створити атмосферу таємничості, чарівництва або казки, що не залишає дітей байдужими. Вчитель може, наприклад, принести дітям своє "домашнє завдання" – музику,

яку слухала напередодні. Запалюємо свічки і звучить органна прелюдія Баха. Потім діти довго будуть просити: "Хочемо послухати Баха!" Однак, такі уроки повинні бути не часто, інакше вони знеціняться, стануть "несвятковими".

Теорія музики в загальноосвітній школі потрібна в незначному об'ємі для того, щоб легше було зрозуміти й сприйняти музику. Для цього досить мати загальні поняття з нотної грамоти й уміння сольфеджувати. Учень не забуде музичну тему твору, якщо на початку уроку прослухає його, а наприкінці уроку відгадає цю тему як музичну загадку, якщо проспіваче внутрішнім слухом написану на дошці мелодію почутого твору. Якщо я записую на дошці мелодію пісні, то діти також інтонують краще. Допомагають навчитися аналізувати, а значить, розуміти музику – музично-дидактичні ігри.

Чим молодші діти, тим більше вони люблять співати і навпаки. У восьмому класі діти розуміють, що їхнє виконання не таке, як у відомих співаків, тому співати не хочуть. Я ніколи не вимагала від дітей особливих музичних і вокальних здібностей. У класі ми намагаємося співати не стільки голосом, скільки душею. Найголовніше – осмислений спів. Я вчу дітей вслухуватися в чуже і власне виконання, прагну розвивати співочі навички школярів. Це не тільки техніка співу. Я давно переконалася, що коли людина співає осмислено, вона тим самим усуває, "підчищає" технічну недосконалість виконання. У молодших класах ми співаємо простеньку пісеньку "Ой на горі жито". Її можна співати по-різному: коли зайчик утомився і незадоволений, або коли в нього хороший настрій. Я пропоную дітям самим вибрати варіант співу, який краще звучить. Діти вчать думати. І вже в середніх класах вони вміють виражати своє ставлення до змісту пісні.

Великого значення набуває вміння виділити головне слово у фразі, тоді з'являється жива інтонація. Корисно співати "про себе", потім із закритим ротом. Я користуюся прийомом "руйнування образу", тобто показую неправильне, художньо невиправдане виконання дітей. Я вважаю, що це дуже

допомагає. Діти чують недоліки власного співу і сміються. А гумор – прекрасний метод боротьби з вадами.

Для художнього осмислення пісні відіграють значну роль (особливо в молодших класах) рухи й жести. Діти люблять "показувати", драматизувати спів. Виконання пісні стає змістовним, розкривається характер музики.

З вокальними гуртками я працюю 10 років. Сьогодні в мене три гуртка: молодший (2 клас), середній (6 клас) і старший (11 клас). Працюємо ми захоплено, любимо виступати на концертах. Проте, концертні виступи, звичайно, не головне. Я вважаю, що готувати дітей лише для оглядів, концертів і свят – недоцільно. Головна мета – розвиток особистості дитини, розвиток його емоційної сфери, інтелекту. Я намагаюся зробити так, щоб дітей приваблював сам процес роботи над піснею, щоб цей процес приносив їм задоволення. На репетиціях я багато і віддано працюю, працюю більше за дітей, і вони це бачать і реагують із дитячою щирістю. Вони хочуть наздогнати мене і розділити зі мною радість успіху і переживання невдачі. Так поступово накопичується репертуар. Костюми збираємо, як доведеться: то прошу спонсорів допомогти, то сама шию.

Але головне – спів. Ні для кого не секрет, що недостатньо вивчити мелодію і слова пісні. Необхідна культура виконання. Як її досягти? Нову пісню я завжди показую цілком, максимально виразно, частіше сама. Маленьким дітям я усе показую дуже точно і чітко – і якість звуку, і необхідні штрихи, і дихання, і логіку розвитку музичної фрази. Перед початком розучування я в партитурі позначаю всі вимоги до виконання.

Головний метод розучування – метод попередження помилок. Краще зайвий раз правильно показати твір дітям (зокрема, діти повинні прослухати пісню не менше трьох разів), заспівати його "про себе", виокремити складну інтонацію, складний ритм. Вважаю категорично неправильним розучування твору взагалі, а потім виправлення деталей. Тут повинен реалізуватися принцип єдності художнього і технічного у музичному вихованні дитини.

Під час співу діти виконують різні завдання. Наприклад: заспівай “про себе” з учителем; покажи рух мелодії рукою; відшукай головний звук фрази і покажи його рукою тощо. Завдання я даю різні, але мета одна – вивчити пісню правильно і грамотно. Щоб вивчений твір звучав, його треба “вспівувати”. Вспівування – процес тривалий, критерієм оцінки опанування твору є вільний спів, коли учні не думають про технічні труднощі, а дбають про живе виконання.

До кожного заняття, до кожного уроку я готуюся ретельно, підбираючи необхідний матеріал: на підготовленому ґрунті можуть виникнути імпровізації, нові асоціації, які надають заняттям і нашим зустрічам творчої атмосфери. Такі творчі сплески запам'ятовуються і мені, і дітям. Ми любимо ці хвилини спільної духовної праці».

Педагогічна діяльність *Павлової Наталі Михайлівни* – вчителя музичного мистецтва СШ № 31 почалася у 1980 році, коли вона навчалася в музичному училищі, а потім – на диригентсько-хоровому відділенні Харківської консерваторії. Наталія Михайлівна розповідає: “На той час я ще не мала великого досвіду роботи, тільки палке бажання розвинути чутливість і потяг дітей до музики, ввести їх у світ добра і краси, відкрити в музиці життєдайне джерело людських почуттів і переживань, навчити захоплюватися неповторністю музичних творів”.

Н.М.Павлова лише останнє десятиріччя працює вчителем музики, а до цього була концертмейстером відомого в Радянському Союзі Бакинського державного камерного хору, викладачем, а потім завідувачем кафедри музичного виховання Свердловського педагогічного інституту. Два роки навчалася в аспірантурі і працювала над складною проблемою “Філософія розвитку музичного мистецтва”, простежуючи розвиток музики різних країн з давніх часів, її вплив на формування та духовне становлення особистості в контексті філософії визначного сучасного філософа Олексія Федоровича Лосєва.

Працюючи над кандидатською дисертацією з філософії, Наталія Михайлівна зрозуміла: “Слід прагнути до єдності

музики як засобу пізнання світу і музики як предмета пізнання. Якщо така єдність відсутня, то музика стає дисципліною, яка вивчається так само, як географія, математика, тощо. Проте між цими дисциплінами не можна провести чіткої межі, якщо прислухатися до міркувань великого філософа О.Ф.Лосєва. О.Ф.Лосєв визначив музику як мистецтво становлення, “народження прекрасного образу... в його виникненні і тут же в його зникненні”. Тільки визначивши музичний предмет, як він безпосередньо дається в людській свідомості і як він в подальшому оформлюється у розумі, ми можемо претендувати на скільки-небудь науковий підхід”.

Про професіонала такого високого класу школа може лише мріяти. Полтавській тридцять першій надзвичайно поталанило! Учні на уроках слухають музику в професійному виконанні, коли вчитель будь-якій твір фортепіанної класики, арії з опер виконує в концертному варіанті; пропонує музичні ілюстрації до кожної своєї думки, коли “говорить не слово, а музика”. Учні зустрілися з омріяним роками ідеалом Учителя Музики, але вони про це навіть не здогадуються, тому що іншого не знають і не уявляють. Усвідомлення ними важливості цієї зустрічі для становлення себе як особистості прийде пізніше, коли вони стануть дорослими, зазирнуть у глибини свого серця і побачать маленьке зернятко, з якого почалося сходження. А може, й не побачать, а лише відчують на рівні невизначеної інтуїції...

У позакласний час учні з радістю біжать на заняття хору, який завжди входить у трійку найкращих колективів області, а останні роки став неперевершеним і недосяжним для інших. Наталія Михайлівна пише веселі й серйозні сценарії у віршах (випустила методичні розробки “”), але у школі часто навіть не здогадуються, кому дякувати за змістовні позакласні заходи, тому що теж звикли, що інакше бути не може. Вона ставить великі концерти, відпрацьовуючи кожний номер, ніби готуючись до виступу на великій сцені, але щоденної копіткої роботи і безсонних ночей ніхто не бачить, а концерт відбувся і

навіть не залишилося його у відеозапису, а лише миттєве – “Ах!” ...

Працюючи свого часу з дітьми молодшого віку, підлітками, студентами, Наталя Михайлівна зробила висновок, що музичне виховання починати треба якомога раніше. Своє покликання вона вбачає в тому, щоб бути посередником між музикою і дітьми: “Музика має сприйматися як живе й захоплююче мистецтво, тому таким же живим і захоплюючим я прагну зробити навчання. Коли приходжу на урок з бажанням разом з учнями відчувати радість спілкування з музикою, то цим налаштовую на такий лад і дітей. Спілкування з музикою має викликати особистісне ставлення, власне переживання школяра. На першому місці стоїть не натхненна розповідь учителя про твір, а вміння організувати музичну діяльність учнів упродовж усього уроку в найрізноманітніших формах, створити атмосферу напруженої, але радісної праці. Йдеться не про зовнішню активність, не про діалог на зразок “запитання — відповідь”, а про внутрішню творчу діяльність свідомості, яка виявляється в оцінних судженнях з приводу музики, в розв’язанні парадоксальних точок зору, в інтерпретації виконання. Всі учні мають відчувати радість творчості, бо з нею безпосередньо пов’язане емоційне реагування на музику”.

Музичне навчання Наталя Михайлівна не мислить без зв’язку з часом і навколишнім світом. Вона ділиться своїми міркуваннями: “Знаходжу можливість знайти необхідний зв’язок навчального матеріалу з музичним дозвіллям учнів, бо якщо музично-просвітницька робота не буде виходити за межі класу, то відома учням музика розділятиметься в їхній уяві на “навчальну” та “модну, цікаву” Під час уроків та позакласних заходів вивчаємо українську музику не як сукупність її видів і жанрів, а як саме життя народу, нев’янучу окрасу його духовної культури”.

Далі майстер-педагог переходить до наукового викладення методики опанування музичного образу школярами, якої не знайдеш ні в одному підручнику з методики музичного виховання, бо це не лише філософсько-

мистецтвознавче знання, а теорія, підтверджена багаторічною практикою вдумливого й небайдужого вчителя: “Особливе місце приділяю темі “Музичний образ”, яка має вивести школярів на новий рівень осягнення інтонаційної природи музичного мистецтва, єдності змісту й форми музичного твору. Спостереження за музикою як явищем життя, за її інтонаційним розвитком, дає змогу учням відчутти й усвідомити, як відомі їм особливості музичного мистецтва конкретизуються в понятті “музичний образ”.

Музичний образ – це узагальнене відтворення засобами музичного мистецтва явищ дійсності та духовного світу людини. Музичні образи складають зміст музичного твору і мають художньо-інтонаційну природу. Це втілення в осмислених звучаннях (інтонаціях) результатів відображення й естетичної оцінки дійсності у свідомості композитора і виконавця. Це світ уявлень, який формується в свідомості слухача, уявлень про сам твір, про довкілля і людей, про автора і виконавців.

На конкретних прикладах школярі бачать, що музичний образ у межах одного твору може змінюватися в процесі варіаційного, поліфонічного та іншого розвитку; може виявлятися в єдності кількох тем, кожна з яких втілює одну з граней образу (дво-, тричастинні форми, рондо); що музичний твір може складатися з кількох взаємопов’язаних образів.

Завжди звертаю увагу учнів на те, що різноманітні музичні образи завжди відображають якусь частину життя: певну життєву подію, явище, картини природи, переживання однієї людини й багатьох людей, їхні думки, характерні вчинки.

Спостереженню за становленням музичного образу сприяє розуміння спільності мовних і музичних інтонацій; порівняння інтонацій за принципом контрасту та аналогії; зіставлення образного змісту музичних творів з відповідними реальними життєвими подіями, порівняння з іншими музичними образами, аналогічними образами інших видів мистецтв.

Методика вивчення теми “Музичний образ” має ґрунтуватися на принципі цілісного інтонаційного аналізу музичного твору: від характеру образів даного твору, епохи й життєвих обставин його створення, індивідуальності композитора, його стилю – до особливостей змісту і форми, виразних засобів, використаних композитором.

Зрозуміла, що шлях музичного виховання – це шлях творчості, фантазії й пошуку. Вважаю своєю професійною метою створювати на своїх уроках атмосферу радісної творчості, захоплення перед величезним і чудовим світом музики. І нехай пам'ять моїх учнів пронесе ці враження, почуття польоту, захоплення через усе життя і залишить "бажання Краси як вічної Правди".

Раковський Володимир Улянович навчався в музичному училищі (закінчив у 1965 році), у Полтавському педагогічному інституті імені В.Г.Короленка на фізико-математичному факультеті. Загальний педагогічний стаж роботи 32 роки, 29 з них працює в СШ № 11, в тому числі 25 років – вчителем музики. Паралельно вчив акомпанувати на гітарі вихованців Полтавського інтернату для дітей-сиріт імені Н.К.Крупської, які чекали на свого музиканта з нетерпінням дитини, позбавленої родинної природної Любові й Краси.

Пісні Володимира Уляновича звучать на Полтавському радіо і телебаченні, на культурних і мистецьких заходах міста й області. Він частий гість Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, наукової бібліотеки імені І.Котляревського, обласної дитячої бібліотеки імені П. Мирного, Полтавського обласного центру естетичного виховання дітей та молоді, елітного “Слов’янського клубу”, тощо. Твори Володимира Уляновича публікуються в журналі “Імідж сучасного педагога”, членом редакційної колегії якого він був упродовж кількох років [49].

З величезним успіхом і натхненням 28 вересня 2004 року пройшов ювілейний творчий вечір В.У.Раковського “В долонях рідної землі” в Театрі імені Миколи Гоголя. Напередодні організатори вечора хвилювалися: хто завітає на ювілей? чи

будуть глядачі? Але тривоги були марними, зал театру був переповнений, ніби на сцені виступав найпопулярніший артист естради або кіно. Співала вся родина – дружина, дочка і син. А маленький чотирирічний онучок завзято виводив “Стр-р-рекоза! Стр-р-рекоза!” і вдячно дивився на дідуся за веселу пісню, даровану саме йому і більш нікому в світі! Протягом двох відділень прозвучало 32 пісні відомого педагога й виконавця, самодіяльного поета й композитора й Він пише пісні на власні слова, на вірші полтавських поетів (Н.Білик, Т.Голобородько, В.Казидуба, А.Лихошвая, Б.Олійника, С.Онищенко, В.Тарасенка та ін.). Дитяча пісня Володимира Уляновича “В долонях рідної землі” включена до останньої редакції програми з музики для учнів 5 класу загальноосвітньої школи, рекомендованої Міністерством освіти та науки України.

На сьогодні він має багато збірок авторських пісень, як-то: “В долонях рідної землі”. «Афіша з театру», «Моя музика» на слова Володимира Тарасова. У методичному фонді кафедри музики зберігається рукописний збірник пісень Володимира Уляновича у двох томах, де налічується біля 60 творів, а також трьохгодинний відеозапис ювілейного творчого вечора педагога-композитора.

В.У.Раковський обладнав кабінет музики, де є різні музичні інструменти (фортепіано, баян, гітара, домбра, балалайка), технічні засоби навчання (програвач, магнітофон, музичний центр з карооке), ілюстративні матеріали (комплект портретів композиторів, аудіозаписів, платівок, компакт-дисків). Але вчителів тісно в кабінеті, тому в гарну погоду проводить уроки на природі, а після уроків концертним майданчиком для пісень під гітару стає ліс. Слідом за вчителем діти також намагаються робити перші кроки на шляху музичної творчості. Так з’явився збірник дитячих пісень «Вівальді», який застосовується у вокально-хоровій роботі на уроках і в позаурочний час.

Володимир Улянович багато працює індивідуально з музично обдарованими дітьми, тому Костя Жорняк (учень 7 класу) став переможцем міського огляду вокалістів, а на

конкурсі «Пісенні крила Чураївни» Ванжа Поліна (учениця 9 класу) посіла II місце в Полтаві.

Він керує гуртком «Військової пісні» для учнів 2 – 9 класів, що так рідко зустрінеш зараз, коли військова підготовка майбутніх захисників Батьківщини зійшла нанівець, її ніби соромляться... Захоплення Володимира Уляновича військовою піснею цілком зрозуміле, тому що під час служби в армії він співав у військовому хорі. Учитель згадує: “Пам’ятаю виступ в Угорщині. Після концерту двох солдатських хорових колективів – тодішнього радянського і угорського – запропонували нам за декілька хвилин вивчити нові невеличкі твори. Ми з величезними труднощами подолали двохголосну угорську народну пісню, а наші колеги через десять хвилин з нот проспівали хор “Слався” з опери Михайла Глинки “Іван Сусанін”!!! Ось коли я наочно побачив ефективність музичного виховання за системою Золтана Кодая!”

Володимир Улянович неодноразово брав участь у Всесоюзних конкурсах музикантів-професіоналів, у радіоконкурсах вокалістів, має численні нагороди (грамоти, подяки, пам’ятні знаки), але він завжди залишається доброзичливим і вимогливим, по-дитячому винахідливим і невтомно-завзятим, готовим прийти на допомогу, підтримати, зіграти піснею. Тому й бачимо його часто на вулицях міста з гітарою – знов спішить приголубити когось своїм теплим щирим голосом, який так легко впізнається на хвилях Полтавського радіо.

З ім’ям *Улахович Зайнаб Сабірівни* (в Полтаві її всі називали Зінаїдою Сергіївною) пов’язана ціла епоха в музичному вихованні на Полтавщині (1972 – 1988 роки). Читаємо скупі рядки автобіографії: “З.С.Улахович народилася 11 вересня 1939 року в м. Ташкенті. З 1943 по 1961 рік жила у Краснодарі, де закінчила диригентсько-хорове відділення Краснодарського музичного училища. Вищу музичну освіту здобула в Ленінградському інституті культури імені Н.К. Крупської, який закінчила у 1972 році за спеціальністю «диригент хору вищої кваліфікації». Працювала

в м. Свободному Амурської області, Ленінграді, Полтаві».

По приїзді в Полтаву спочатку працювала у СШ № 28, а потім на Половках збудували нову школу № 30. І педагоги разом з директором, викладачем фізики, відмінником народної освіти УРСР Інною Володимирівною Лубан, замислились: чим зацікавити дітей, як заповнити вільний час школярів (їх було 2100), щоб поєднати відпочинок і працю, «красиве і корисне»? Відомо, що діти – народ особливий. Любов дорослого відгукується в їхній душі зворушливою ніжністю, відданістю, беззастережним визнанням авторитету старших. А старші прийшли до школи з палким бажанням – зробити все, щоб спілкування з дітьми не було формальним.

Вчителька першого класу Ніна Іванівна Маркіна, відмінник народної освіти УРСР дізналася, що мати її учня – Ніна Миколаївна Пащенко – солістка ансамблю пісні і танцю «Лтава» Полтавського міського Палацу культури. А чи не допоможе вона зробити клас танцювальним? Так у школі виник ансамбль танцю «Радість», згодом з'явилися хори, вокальні й інструментальні ансамблі, гуртки естетичного та технічного профілів (їх у школі було біля 30).

Доленосним для школи було відвідування Республіканського семінару вчителів музики загальноосвітніх шкіл в Ужгородській школі № 2. Полтавці – І. Лубан і З. Улахович – із цікавістю спостерігають за заняттями, які веде у класах із поглибленим вивченням музики Золтан Жофчак. «Нас захопила ідея запровадити це в себе, – пригадує Інна Володимирівна. – Наші починання знайшли своє продовження в застосуванні релятиву, в організації саме таких класів. Заняття з ритміки, бального танцю, музичні гуртки – міркували ми, – можна проводити в групах продовженого дня. Ці години теж сприяли б розширенню обріїв дитячого світосприймання» [23, с. 24].

Експеримент розпочався. Звичайно, не всі педагоги одразу прийняли нововведення. Минув певний час. І вже класоводу, діти якої трічі на тиждень вчать музики, впадає в око: «дзиги» стали спокійнішими, забійкуваті – слухняними,

сором'язливі – впевненішими. Це – все ледь-ледь... А загалом – краща увага, активність, зібраність, зосередженість. Досить було одному вчителю потрапити на відкритий урок музики до Зінаїди Сергіївни, як в учительській вже зринали зацікавлені голоси: «Давайте, спробуємо і в мене». І Зінаїда Сергіївна пробувала, бралася за новий клас, у якому вчать звичайнісінькі собі діти – з музичними здібностями й без них, із хорошим слухом і «гудки», як вона їх жартома називає. Але ж їй одній не під силу вести уроки в усіх молодших класах. І ось вийшло так, що педагоги чекають своєї черги, тієї пори, коли їхнім вихованцям випаде щаслива нагода: «У школі я всім потрібна. Це для мене – найголовніше». «Я для дітей – передусім учитель», – таке кредо вчителя-методиста, відмінника народної освіти УРСР Зінаїди Сергіївни Улахович. Система релятиву, яку вона застосовує, дає позитивний результат у трьох напрямках: краще засвоєння музичної грамоти, швидший розвиток внутрішнього слуху, ритму, пам'яті, образного мислення, заохочення творчої активності дітей.

Кабінет музики був зразковим у місті: білі парти й порт'єри, на кожній парті – електронний музичний інструмент «Фаємі», живописне панно на задній стіні – все оформлено з вишуканим смаком, нічого зайвого. Поки йдеш до кабінету музики через актову залу, налаштуєшся на мистецтво і справді потрапляєш в інший світ, де панує наполеглива й натхненна праця в ім'я Краси, Добра і Любові. О. Мельник ділиться з читачами журналу «Музика» своїми враженнями: «У мене виникло таке відчуття, наче я теж стала першокласницею... Тихенько прочинила двері кабінету музики, піднялася по східцях квадратного амфітеатру, сіла за парту і з цікавістю почала слухати й стежити за тим, що там – унизу, – розповідала Зінаїда Сергіївна, – Повірте! Мені теж захотілося підносити руку і, висовуючись із-за парти, благально просити очима: «Я! Я! Мене викличте!» Підбирати на спеціальному дитячому інструменті «Фаємі» мелодію, транспонувати її,

співати під акомпанемент піаніно, трикутничків, барвистих ложок і... чекати заслуженого: «Молодець!».

Стороння людина на уроці... А діти не скуті, бо знають: добра, чуйна Зінаїда Сергіївна, навіть якщо ти не відповів правильно або збився, – підбадьорить, усміхнеться. І тоді в дитини не виникає відчуття ніяковості, страху. Бачили б ви, з яким задоволенням вони плескають у долоньки, відбивають ритмічний малюнок пісні, як радісно й весело їм на цьому уроці! Зінаїда Сергіївна Улахович – вся увага, лагідність, терпіння. Вже наприкінці першого року навчання діти співають канонам, вільно переходять від відносної сольмізації до абсолютної, добре інтонують, починають аналізувати музичний твір” [там само, с. 24].

Упродовж багатьох років Зінаїда Сергіївна була педагогом-наставником шкільного клубу «У світі прекрасного». Підтримувала тісні зв'язки з композитором В. І. Шаповаленком. Дитячі та вчительські хори на всіх оглядах і фестивалях займали призові місця. Протягом шести років керувала міським методичним об'єднанням учителів музики, де останні перетворювалися на уважних учнів, коли педагог-майстер вчила їх методиці роботи за релятивною системою, просто й доступно пояснюючи тонкощі її опанування дітьми. Вони так само захоплено плескали в долоні, співали веселих канонів, виконували найрізноманітніші ритмічні вправи та ігри... Саме Зінаїда Сергіївна почала першою проводити засідання методичних об'єднань учителів у формі ділових ігор, використовуючи, висловлюючись сучасною мовою, активні та інтерактивні методи навчання.

Її лекції слухали вчителі на курсах підвищення кваліфікації, де вона щиро ділилася з колегами своїм досвідом, давала відкриті уроки, в тому числі й для вчителів з інших республік і країн (Румунії, Болгарії, Польщі). З 1973 року – постійний учасник республіканських і міжреспубліканських семінарів, організованих невтомною Аллою Романівною Верещагіною разом із Золтаном Золтановичем Жофчаком. В Україні та за її межами, завдяки високопрофесійній роботі

Зінаїди Сергіївни, знали про експеримент у Полтаві, який проходив під егідою Міністерства освіти України.

У 1988 році у видавництві «Музична Україна» вийшов друком пісенник «Мы – октябрята» («Ми – жовтенята»), упорядкований З.С. Улахович. Це був останній рік роботи Зінаїди Сергіївни в Полтаві...

Зараз Зінаїда Сергіївна працює вчителем музики у ліцеї № 214 Санкт-Петербурга. У перші місяці роботи створила шкільний хор, який посів призове місце у Ленінграді! Члени журі – поважні професори Ленінградської консерваторії були приємно здивовані культурою звучання хору, його чистотою інтонування й бездоганністю хорового строю. За найкоротший термін такої якості хорового виконання може досягти лише справжній диригент-хормейстер вищої кваліфікації.

Ліцей заспівав! Директор без вагань уклучила до навчального плану дві години музики, вдячні батьки реставрували білий кабінетний рояль для кабінету музики, який вражав гармонією інтер'єру вишуканої вітальні. Продовжувалася копітка щоденна робота. 1992 – знак мера міста «За гуманізацію школи Санкт-Петербурга» (перший серед учителів музики С-Петербурга), 1995 – «Заслужений учитель школи Російської Федерації» (Указом президента). Зінаїда Сергіївна згадує: «Цього року лише двом учителям Петербурга присуджене це високе звання. Мер міста запросив нас разом із нашими родинами в ресторан на Васильєвському острові відзначити славу подію».

1999 рік. Ювілей улюбленого Вчителя. Два дні весь ліцей святкував цю знаменну дату! Вітальні газети і листівки, де кожен учень, кожен учитель висловив найтепліші слова вдячності за зустріч з Високим Мистецтвом, за можливість спілкування з дивовижною Людиною, за радість бачити щирі посмішки й чути неповторний дзвінкий сміх, за щастя не схибити в бурхливому океані життя, орієнтуючись на Ідеал Честі й Духовності... Співав і грав увесь ліцей: заступник директора – вчитель фізики – виконала на роялі «Елегію» Масне, вчителі інформатики подарували авторські пісні під

власний акомпанемент на гітарі, вчитель англійської мови професійно заспівала джаз, вокальний ансамбль старшокласниць самостійно розучив багатоголосний твір... І в цьому хорі інтелігентів з високою музичною культурою визнаний всіма диригент – Вчитель музики.

Відомий поет Росії, голова Спілки Петербурзьких письменників, кандидат технічних наук Дмитро Андрійович Улахович писав про свою дружину:

Ты выходишь, словно пава,
И со сцены прямо в зал
Улыбаются лукаво
Твои карие глаза.

В них – вся жизнь полна цветами,
В них – весь музыки простор.
Ты ведь как-никак, а самый
Настоящий дирижер!

Халецька Лілія Леонідівна у 1982 році закінчила музичне відділення Харківського педагогічного училища за спеціальністю – вчитель музики в загальноосвітній школі, музичний вихователь дитячого садка. У 1988 році одержала диплом вчителя початкових класів Полтавського державного педагогічного інституту. Загальний педагогічний стаж 23 роки. На посаді вчителя музики навчально-виховного об'єднання № 14 м. Полтави – 13 років, де зараз працює по сумісництву, бо після перемоги на обласному конкурсі “Вчитель року – 2006” її запросили на посаду методиста з музики Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського.

З ініціативи Лілі Леонідівни в навчальному закладі створено перший в області кабінет-музей “Музична Полтавщина”. Вона проводить різні типи уроків (інтегровані, бінарні, нетрадиційні), застосовує активні та інтерактивні методи навчання, веде з учнями етнографічно-пошукову роботу. Зокрема, у 2002 році її вихованка Решітнік Тетяна на обласному конкурсі Малої академії наук захистила роботу „Збирачі Полтавської пісні”. Л.Л.Халецька – автор наукових

статей, науково-методичних праць, таких як: "Особистісно-орієнтований підхід до формування в учнів естетичних потреб на уроках музики", "Музей одного дня (музичний салон)".

Учитель винайшов своєрідну форму організації відомих "Музичних віталень" – "Музей одного дня". Сутність його полягає в тому, що в одній із класних кімнат, названій автором "музеєм", демонструється тематична програма, яку упродовж дня відвідують 8-10 класів. Така організація заходу дає змогу встановити тісний контакт із глядачами; варіювати зміст програми згідно з унікальними особливостями кожного класного колективу; залучити широке коло учасників заходу, бо останні мають дублювати один одного, щоб зберегти свіжість виконання; а також об'єднати шкільний колектив учителів і учнів у спільному дійстві.

Привертає увагу методична грамотність учителя. Представлені методичні розробки чотирьох "Музеїв одного дня" відповідають сучасним науково-методичним вимогам. Варто наголосити на їх цілісності, образності й виразності, логічності й послідовності розгортання змісту, підпорядкованому законам драматургії, що надає музичному салону характерних рис мистецького твору.

Одним з провідних методів музичного виховання, який застосовує Л.Л.Халецька, є метод інтеграції різних видів мистецтв – музичного і образотворчого мистецтв, літератури й хореографії, тощо. Автор доречно поєднує світову й вітчизняну художню класику ("Людвіг Ван Бетховен", "До нас індійська казка завіта").

Безумовна цінність методичних розробок полягає в тому, що головними співавторами вчителя є її талановиті учні. Музичні салони – це результат їхньої співтворчості, уваги й поваги педагога до творчої ініціативи дитини, щоденного плекання самостійності й активності особистості. Учні допомагають у підготовці заходу (пошукові матеріалу, виготовленні реквізиту, костюмів і декорацій, оформленні приміщення), демонструють свою музично-виконавську майстерність (наприклад, салон "Жива музика"). Позитивною є

уважність Лілі Леонідівни до педагогічного досвіду своїх колег, який використовується у “Музеї одного дня”.

Своє професійне кредо Ліля Леонідівна висловила у листі до учнів: “Я знала ... **Я знала, що буду вчителькою** ще до дня народження. Я народилася... (Так, так, саме я народилася, не мама мене народила! Мабуть так хотіла вже себе гарну показати, що не стала чекати ще 2 місяці. Нічого вже було там робити! Я там вже все вивчила!)

Отже, я народилася 1 вересня. Як вам початок?!

Я знала ... **Я знала, що буду вчителькою** вже роки в три... Саме тоді я зустрілася з першою вчителькою музики. Я дивилася на Неї своїми маленькими оченятами й думала, як можна бути такою красивою, так грати на фортепіано, так гарно розмовляти... То й я такою буду!!! А як я хотіла співати! Та весь дитячий садочок розповідала на святах вірші, тому що запам’ятовувала їх дуже швидко. Це була перша образа на Вчительку. Я ж так старанно співала, та найкраще, що мені доручили, це грати Мишу в “Рукавичці”. Це був мій зірковий час... Я “зірвала” всі оплески. Мале, худе, а так голосно кричало: “Хто, хто в рукавичці живе?!” Миша, вона й є Миша... Мені 4 роки!

Перше піаніно... На ньому не було чорних клавиш. Говорю мамі, що чорних не вистачає. Відповідь: “Ось не вигадуй, он їх скільки!”

Я знала, що буду вчителькою... Коли я приходила зі школи, висаджувала своїх ляльок та розповідала їм, як писати букву “П” (чомусь у школі про неї першу запитали).

Я знала, що буду вчителькою... Коли я підбирала на фортепіано популярні мелодії, а за вікном збиралися люди послухати... З того часу більше народу – більше куражу!

Я тоді вже наперед знала, що буду вчителькою... А далі... Боротьба... У конкурсах, під час вступу до училища, інституту... треба було доводити, що я можу не на “4”!

Мої перші учні... Сльози на очах у хлопчика, коли ми слухали Баха...

Я рада, що я – вчителька! Привітання через дві вулиці на все місто: “Добрий день!!!” Ваші очі, ваші теплі слова, ваші ніжні привітання, ваші сльози на випускному вечорі... Вибачте мені ті, кого я колись образила, я вас усіх люблю, я не можу без вас, мої любі учні!

Я рада, що я вчителька!!!!!!!!!!”

Шутова Лілія Анатоліївна працює в СШ № 2 14 років (Загальний педагогічний стаж 17 років). Здобула освіту в музичній школі №1 м. Полтави. Навчалася в полтавському музичному училищі імені М.В. Лисенка на диригентсько-хоровому відділенні (клас викладача Анатолія Федоровича Отича).

Лілія Анатоліївна згадує: “Після закінчення училища довелося працювати у школах Прибалтики. Ось де побачила шанобливе ставлення до музичної освіти і виховання дітей. Там навіть гадки не мали сказати, що “музика” – другорядний предмет. Вас просто б не зрозуміли. Музична культура, на їхню думку, – це показник освіченості та інтелігентності. Цього нам треба ще повчитися! Але ми, як завжди, взяли лише форму – Співоче поле, а не дух шляхетного ставлення до Мистецтва”.

Л.А. Шутова викладає музику з першого по восьмий клас, працює за модифікованою програмою, яка синтезує в собі найкращі здобутки попередніх часів і сьогодення. Кабінет музики обладнаний згідно з вимогами. Учні мають змогу слухати музику в гарному записі на магнітофоні чи музичному центрі, чого не вистачає в інших школах. Лілія Анатоліївна проводить найрізноманітніші уроки – від комбінованих до уроків-ігор, організовує серед учнів музично-пошукову роботу. Крім рефератів про музику, діти створюють збірники відомих і нових пісень, відшукують старі платівки, проводять конкурси музичних плакатів. Але урок музики – це царина пісні. Вчитель-майстер має неосяжний репертуар, якщо його проаналізувати, то тут переважають жартівливі веселі пісні, бо Лілія Анатоліївна сама ні за яких обставин не впадає у відчай, того вчить і своїх вихованців – життєлюбності, життєдайності, непереборної сили духу, коли йдеш назустріч колючому вітрові

з посмішкою. Це так потрібно молодим у наш непевний час.

Вона пишається своїми учнями: у конкурсі «Наталка Полтавка» Олена Безотосна здобула Гран-прі; Мартинова Марина серед солістів молодшого шкільного віку стала другою. Учасники вокального ансамблю теж не «пасуть задніх» – завжди піднімаються в конкурсах на II і III сходинки. Л.А. Шутова стала дипломантом конкурсу «Вчитель року».

Висновки

Сучасна концепція художньо-естетичного виховання школярів визначає мету, завдання, структуру загальної мистецької освіти, яка реалізується за предметно-інтегративною моделлю, що включає інваріантну та варіативну частини. Розширення меж варіативної частини дає змогу застосовувати краєзнавчо-регіональний підхід, сутність якого полягає в реалізації теоретичних основ музичного виховання й навчання школярів на національних традиціях; розумінні єдності образу і зв'язків його з природою, побутом, працею, історією народу; утвердження у свідомості та художньо-творчій діяльності школярів культурно-історичної пам'яті; активне застосування краєзнавчих форм залучення школярів до мистецтва.

Особливого значення набуває особистість учителя музики, узагальнення та систематизація його педагогічного досвіду. Педагогічний досвід – це сукупність знань, умінь і навичок, здобутих учителем у процесі практичної навчально-виховної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності; основа педагогічної майстерності вчителя, а також один із важливих джерел розвитку педагогічної науки.

Історію розвитку музичного виховання на Полтавщині можна поділити на такі періоди:

Перший період охоплює кінець XVIII середину XIX ст., коли в елітних навчальних закладах закритого типу передбачалася широка загальногуманітарна підготовка, однією з головних тенденцій якої вважалася естетизація виховного процесу через введення циклу мистецьких дисциплін

(малювання, каліграфія, церковні та світські співи, переважно італійські, танці, гімнастика, літературна творчість, декламація), а в загальнодоступних початкових навчальних закладах музичне виховання мало релігійний характер (обов'язковими були церковні співи);

Другий період припадає на другу половину XIX ст., коли музичне виховання і в цілому освіта набуває масового характеру, створюється розгалужена система різноманітних навчальних закладів (училища, гімназії, єпархіальні, церковнопарафіяльні, земські, приватні, громадські, міністерські, міські школи, школи грамотності, тощо), де обов'язковим був хоровий спів. Закриті дворянські інститути Полтавщини стали показником мистецького виховання і започаткували традиції комплексного використання предметів естетичного циклу в організації освітньо-виховного процесу інших середніх навчальних закладів.

Третій період (1898 – 1938) характеризується зародженням професійної педагогічної та музичної освіти на Полтавщині, що сприяло збагаченню культурно-мистецького життя в регіоні, підготовці науково-педагогічних кадрів, урізноманітненню теорії й практики музичного виховання особистості.

Період занепаду музичного виховання на Полтавщині (1938 – 1956), коли основна увага приділялася не художньо-естетичному, а трудовому вихованню молодого покоління з метою післявоєнної відбудови зруйнованої країни.

Період інтенсивного розвитку та розквіту музичного виховання на Полтавщині (1956 – 1990), яке набуває експериментального характеру; урізноманітнюються форми музичного виховання (платні музичні гуртки при школах, класи з поглибленим вивченням музики, гурткові позакласна музично-виховна робота, величезна мережа позашкільних мистецьких закладів, проведення художньо-естетичних заходів різного рівня); впроваджуються різноманітні форми підвищення кваліфікації вчителів.

Період музично-педагогічних інновацій (90-ті роки – сьогодні) в умовах відродження національної культури, коли впроваджуються оригінальні ідеї музичного виховання, авторські програми, відкриваються гімназичні класи художньо-естетичного профілю та експериментальні майданчики, розробляються параметри професійної атестації, проводяться конкурси вчителів, ярмарки педагогічних технологій, тижні педагогічної майстерності, семінари-практикуми, регіональні науково-практичні конференції, тощо (див. додаток 2).

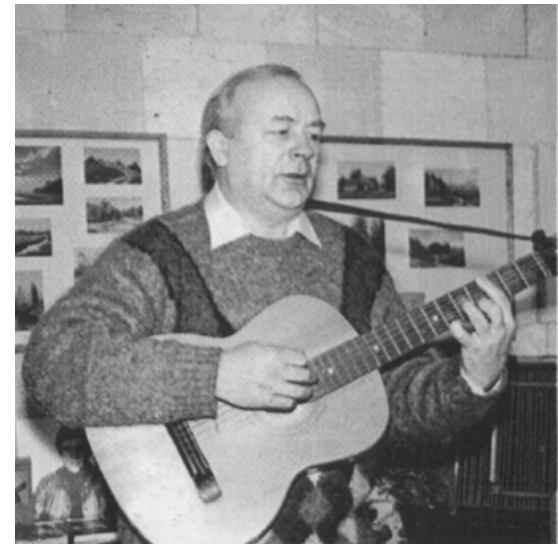
Додаток 1

Боханько Нінель Георгіївна

**Лобач Олена Олександрівна,
Улахович Зайнаб Сабірівна**

Раковський Володимир Улянович

Додаток 2

Історія розвитку музичного виховання на Полтавщині

Назва періоду	Хронологічні межі періоду розвитку	Загальна характеристика періоду розвитку музичного виховання
I – період зародження музичного виховання	Кінець ХУШ – середина ХІХ століття	В елітних навчальних закладах закритого типу передбачалася широка загальногуманітарна підготовка, однією з головних тенденцій якої вважалася естетизація виховного процесу через введення циклу мистецьких дисциплін (малювання, каліграфія, церковні та світські співи, переважно італійські, танці, гімнастика, літературна творчість, декламація), а в загальнодоступних початкових навчальних закладах музичне виховання мало релігійний характер (обов'язковими були церковні співи)
II – період становлення масового музичного виховання	Друга половина ХІХ століття	Створюється розгалужена система різноманітних навчальних закладів (училища, гімназії, єпархіальні, церковнопарафіяльні, земські, приватні, громадські, міністерські, міські школи, школи грамотності, тощо), де обов'язковим був хоровий спів.
III – період становлення професійної освіти вчителів музики	1898 – 1938	Відкриття учительських курсів, Полтавського учительського інституту (університету, інституту народної освіти), Полтавського музичного училища, що сприяло збагаченню культурно-мистецького життя в регіоні, підготовці науково-педагогічних кадрів, урізноманітненню теорії й практики музичного виховання особистості.
IV – період занепаду музичного виховання на Полтавщині	1938 – 1956	Основна увага приділялася трудовому вихованню молодого покоління з метою післявоєнної відбудови зруйнованої країни.
V – Період інтенсивного розквіту музичного	1956 – 1990	Музичне виховання набуває експериментального характеру; урізноманітнюються форми музичного виховання (платні музичні гуртки при школах, класи з поглибленим

виховання на Полтавщині		вивчення музики, гурткові позакласна музично-виховна робота, величезна мережа позашкільних мистецьких закладів, проведення художньо-естетичних заходів різного рівня); впроваджуються різноманітні форми підвищення кваліфікації вчителів.
VI – період музично-педагогічних інновацій	90-ті роки XX століття – сьогодення	В умовах відродження національної культури, коли впроваджуються оригінальні ідеї музичного виховання, авторські програми, відкриваються гімназичні класи художньо-естетичного профілю та експериментальні майданчики, розробляються параметри професійної атестації, проводяться конкурси вчителів, ярмарки педагогічних технологій, тижні педагогічної майстерності, семінари-практикуми, регіональні науково-практичні конференції, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми виховання мистецтвом: регіональний аспект: Програма обласної науково-практичної конференції / Укл. О.О.Лобач. – Полтава: ПДПУ, 2002. – 26 с.
2. Антологія краєзнавства Полтавщини / За ред. П.І.Матвієнка. – Полтава: АСМІ, 2002. – 414 с.
3. Бабенко Л. Політичні репресії в Полтавському педагогічному інституті в 1920-1930-х роках // Слов'янський збірник. – Вип. 5. – Полтава: Слов'янський клуб, 2006. – С. 238 – 262.
4. Безобразова Л.Л., Лебедик С.А., Пашенко В.А., Хоменко Н.В Из истории гуманитарного образования на Полтавщине // Сер. «Русская филология». – Полтава, 1994. – С.3-20.
5. Благова Т.О. Розвиток мистецьких дисциплін у навчальних закладах Полтавщини першої половини ХІХ ст. // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. – Вип. 5 (6). – Полтава: ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2002.– С. 111 – 116. – Серія «Педагогічні науки».
6. Буць Н.М. Хорове мистецтво у Полтавському педагогічному // Імідж сучасного педагога. – 2006. – № 2 (61). – С. 8 – 10.
7. Головець В. Музичне життя Полтави наприкінці ХІХ ст. – у першій половині ХХ ст. // Рідний край: Альманах. – 2000. – №2 (№3). – с. 112-120.
8. Дем'янко Н.Ю. Педагог, учений і митець В.М. Верховинець: Науково-методичні матеріали. – Полтава: Вид-во ПДП імені В.Г.Короленка, 1997. – 24 с.
9. Демиденко Т.П. Який стан народної освіти в Полтавській області нині? // Народна освіта: Статистичний збірник. – Полтава, 1991. – С. 48 – 53.
10. Денисовець П. М. З історії середньої освіти у ХVІІІ ст. // Тези доповідей і повідомлень другої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства. – Полтава, 1991. – С. 106-107.
11. Євселевський Л.І. Кременчуччина з давніх часів до ХІХ століття: Історичний нарис. – Полтава: Криниця, 1995. – 96 с

12. Жук В.Н. З історії Полтавської слов'янської семінарії // Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства: Матеріали. – Полтава, 1994. – С.154-159.
13. Жук В.Н., Фісун М.А. Як зароджувалася музична освіта на Полтавщині? // Жук В.Н., Фісун М.А., Ханко В.М. Наш рідний край (З історії освіти на Полтавщині в дореволюційний період). – Полтава, 1991. – Вип. 12. – С. 44 – 50.
14. Зелень М. Тільки особистість може виховати особистість // Село Полтавське. – 2003.– № 40. – 3 жовтня. – С. 9.
15. Кочерга Н., Ревегук В. Художники Іван Зайцев, Василь Волков у Полтаві: культурологічний аспект // Слов'янський збірник. – Вип. 5. – Полтава: Слов'янський клуб, 2006. – С. 177 – 183.
16. Культура і мистецтво // Полтавська область / За ред К.О.Маца – 2-е вид. – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – С. 233 – 240.
17. Лобач О., Глушкова С., Бугай О. Театральна візитка Полтавщини // Слов'янський збірник. – Вип. У. – Полтава: Слов'янський клуб, 2006. – С. 167 – 177.
18. Лобач О., Чепіль О. “Слов'янський клуб” мелодій різнобарвних, або музикальний внесок А.В. та В.В.Єдлічок у розвиток української культури // Слов'янський збірник. – Полтава: Слов'янський клуб, 2004. – Вип. 3. – С. 164 – 174.
19. Лобач О.О. Педагогічна еліта Полтавщини у зарубіжному освітньому просторі // Слов'янський збірник. – Вип. ІУ.– Полтава: Слов'янський клуб, 2005. – С. 125 – 136.
20. Лубан І. Не просто уроки музики // Зоря Полтавщини. – 1983. – 18 вересня. – С. 3.
21. Маріо М.Д. Виховання молоді на Україні засобами православної духовної музики кінця ХІХ – початку ХХ століття // Збірник наукових праць ПДПІ. – Вип. 3 (7). – Полтава: Полтавський державний педагогічний інститут імені В.Г.Короленка, 1999. – С. 102 – 107. – Серія “Педагогічні науки”.

22. Матвієнко П.І. Національне виховання: регіональний аспект методичної роботи // Національне виховання: регіональний аспект: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції / Під ред. І.В.Охріменка. – Полтава: ПОІППО, 1995. – С. 13 – 16.
23. Мельник О. Поезія педагогіки // Музика. – 1984.– № 4.– С. 24 – 25.
24. Мостова І.В. Виховний потенціал фортепіанної спадщини композиторів Полтавщини // Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В.М.Верховинця. – Полтава: Видання Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка, 1999. – С. 140 – 146.
25. Наш рідний край (Сторінки історії Полтавщини в запитаннях і відповідях). — Вип. 1. — Полтава, 1990. – 102 с.
26. Наш рідний край (Сторінки про розвиток освіти на Полтавщині). — Вип. 12. — Полтава, 1990.– 104 с.
27. Неменский Б.М. Мудрость красоты. О проблемах эстетического воспитания. – М.: Просвещение, 1981. – 317 с.
28. Охріменко І.В. До проблеми музично-естетичного розвитку школярів // // Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В.М.Верховинця. – Полтава: Видання Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка, 1999. – С. 241 – 245.
29. Охріменко І.В. Національна система виховання: регіональний аспект. Досвід, проблеми, перспективи. — Полтава, 1996. – 98 с.
30. Павловский И.Ф. Гимназии в Полтаве. – Полтава, 1994. – 36 с.
31. Пашко М., Шемет П., Шульга В. Видатні педагоги Полтавщини // Педагогічні технології. Досвід. Практика: Довідник / Ред. Колегія: П.І.Матвієнко (голова), С.Ф.Клепко (наук. ред.), І.В.Охріменко, В.О.Пашенко, Н.І.Білик, І.В.Гальченко, Г.О.Сиротенко, В.Ю.Стрельников. – Полтава:

- ПОПОПП, 1999. – С. 329 – 349 с.
32. Пашенко В.О. Кафедра музики: історія і сьогодення // Імідж сучасного педагога. – 2006. – № 2 (61). – С. 5 – 7.
 33. Піснями й танцями уславлена Полтава / За ред. П.Я.Михайлика, Л.А.Гнатюк. – Вид. 2-е випр. і доп. – Полтава: ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2001.– 76 с.
 34. Полтавська наукова конференція (1994). Третя наукова конференція з історичного краєзнавства: Матеріали. – Полтава, 1994. – 283 с.
 35. Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького – К.: Українська енциклопедія, 1992. – 1024 с.
 36. Процик. Українські композитори-класики про музичне виховання школярів // Музика в школі: Зб. ст. – Вип. 8. – К.: Муз. Україна, 1982.
 37. Публичныя испытанія въ Полтавскомъ институтѣ благородныхъ дѣвиць и актъ выпуска окончивших курсъ ученія воспитанницъ // Прибавление к Полтавскимъ губернскимъ ведомостям. – 1845. – № 4 – 34. – С. 253 – 262.
 38. Пустовіт Т.П. Церковнопарафіяльні школи на Полтавщині // Тези доповідей і повідомлень другої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства. — Полтава, 1991. — С. 111-113.
 39. Ревагук В.Я., Передерій І.Г. “Дяківські школи” Полтавщини у XVII-XVIII ст. // Релігійна традиція в духовному відродженні України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Полтава, 1992. – С. 160-161.
 40. Роль предметів художньо-естетичного циклу в реалізації творчості учнів. Діяльність учителя в підтримці обдарованих дітей: Методичні рекомендації / Упор. Л.Л.Халецька. – Полтава: ПОППО, 2005. – 28 с.
 41. Ротач П.П. І слово, і доля, і пам’ять: Статті, дослідження, спогади. – Полтава: Верстка, 2000. – 418 с.
 42. Семергей Н. Освітня діяльність полтавський “громадівців” (друга половина XIX ст.) // Рідний край. – 2001. – № 1 (4). – С. 99 – 102.

43. Семергей Н.В., Семергей О.Л. Освіта на Полтавщині в період національно-культурного відродження України ХІХ ст. // Історична пам'ять. – 2002. – № 1. – С. 145 – 151.
44. Сліпак В.О. Введення школярів у світ прекрасного – необхідність часу // Імідж сучасного педагога. – 2003. – № 4. – С. 72 – 73.
45. Теорія і практика сучасного естетичного виховання у контексті педагогічної спадщини Василя Сухомлинського: Зб. наук. ст. – Полтава: ПДП імені В.Г.Короленка; ИИА “Астрєя”, 1998. – 352 с.
46. Фісун М.А. Що собою являє музей “Музична Полтавщина”? // Наш рідний край. – Вип. 10. – Полтава, 1991. – С. 57 – 60.
47. Фісун М.А. Який внесок у розвиток вітчизняної культури Полтавського музичного училища імені М.В.Лисенка? // Наш рідний край. – Вип. 10. – Полтава, 1991. – С. 54 – 57.
48. Художньо-естетичне виховання школярів у позаурочній діяльності // Шкільний світ. – 2002. – № 11. – (вкладка).
49. Шевченко О. Композиторська творчість учителів Полтавщини // Наукові здобутки студентів і магістрантів – школі ХХІ ст.: Зб. наук. праць студентів психолого-педагогічного факультету. – Вип. 5. – Полтава: ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2005. – С. 17 – 18.
50. Ширяєва К. Біля джерела народної освіти на Полтавщині // Слов'янський збірник. – Вип. 3. – Полтава: Слов'янський клуб, 2004. – С. 112 – 123.

Зміст

Передмова.....	3
Зародження мистецької освіти на Полтавщині.....	5
Становлення масового музичного виховання на Полтавщині.....	14
Музичне виховання на Полтавщині за радянських часів.....	17
Музичне виховання на Полтавщині в період розбудови незалежної держави.....	20
Професійна підготовка вчителів музики на Полтавщині.....	27
Творчі біографії вчителів музичного мистецтва Полтавщини.....	31
Висновки.....	67
Додатки.....	69
Список використаних джерел.....	73